

TALÁLKOZÁSOK A KULTÚRÁVAL

6.

Dudás Katalin – Hunyadi Zsúza

**A hagyományos (színház, hangverseny, kiállítás) és
a modern tömegkultúra
(mozi, könnyűzenei koncert) helye
és szerepe a kulturális fogyasztásban**

Magyar Művelődési Intézet
2005. június

Készült a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által, az MTA
Szociológiai Kutatóintézetnél megrendelt kutatás keretében

A kötet szerkesztésében részt vettek:

Írta: Dudás Katalin – Hunyadi Zsúzsza

Sorozatszerkesztő: Kuti Éva

Konzulensek:

Harsányi László
Vitányi Iván

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta

ISSN 1786-1047
ISBN 963 651 453 4

Kiadja a Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2005
Felelős kiadó: Borbáth Erika
Tördelés i&i Kft.

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	7
A hagyományos és a tömegkultúra intézményeibe, eseményeire járók aránya, és fő jellemzői	9
Az állandó és az alkalmi közönség nagysága	17
A látogatások gyakorisága	20
A kulturális programoktól való távolmaradás indokai.....	22
Értékek, választások.....	27
Az otthoni kulturálódás alternatívái: olvasás, tévénézés.....	29
Az otthonon kívüli kulturálódást meghatározó tényezők erőssége	32
A különböző színházi műfajok kedveltsége.....	39
Egyes kiállítási témák kedveltsége	48
Művészeti tevékenységek, hobbik	57
Közösségi részvétel.....	65
Összefoglaló: főbb megállapítások és következtetések	70
MELLÉKLET	111

Bevezető

Az MTA Szociológiai Kutatóintézete 2003-ban megbízást kapott a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától arra, hogy végezzen országos reprezentatív mintán¹ kérdőíves vizsgálatot „Magyarország kulturális állapota az EU csatlakozás küszöbén” címmel. A kutatás elvégzésére az MTA Szociológiai és Politikatudományi Intézetének közös kutatócsoportja, a „Kultúrakutató műhely”, Vitányi Ivánt és Hidy Pétert kérték fel. Az adatfelvétel 2003 végén történt, az adatok feldolgozása tématerületenként folyik.

A társadalmi differenciálódásban, a társadalmi egyenlőtlenségi rendszerben a kulturális fogyasztás különbségei meghatározó szerepet játszanak. Mivel a kulturális stratégia számára megkerülhetetlen kérdés az egymással összefonódó, egymást erősítő társadalmi és kulturális különbségek kezelésével kapcsolatos állásfoglalás, az elemzések központi kérdése, hogy a kultúra különböző területeihez kapcsolódóan feltárjuk a társadalmi különbségek természetét, jellemzőit. Az elemzések másik fő szempontja azt az elvet, értéket tartja szem előtt, mely szerint a kulturálódási lehetőségek széles skálájának biztosításán keresztül valósulhat meg minél több állampolgár számára a választás szabadsága. Ehhez pedig a kultúra különböző területeivel kapcsolatos igények ismerete szükséges.

A sorozat ezen kötetében a hagyományos és a tömegkultúra kulturális fogyasztásban betöltött helyét vizs-

¹A vizsgálat módszere:

Mintanagyság: 3400 fő

A minta összetétele, jellemzői: országos minta, nem, életkor, lakóhely és iskolai végzettség szerint a 14–70 éves magyar állampolgárságú lakosságot reprezentálja

A reprezentált lakosság száma: 7400 ezer fő

Az adatfelvétel módja: személyes kérdezés, standard kérdőívekkel

Az adatfelvétel időszaka: 2003 október–november

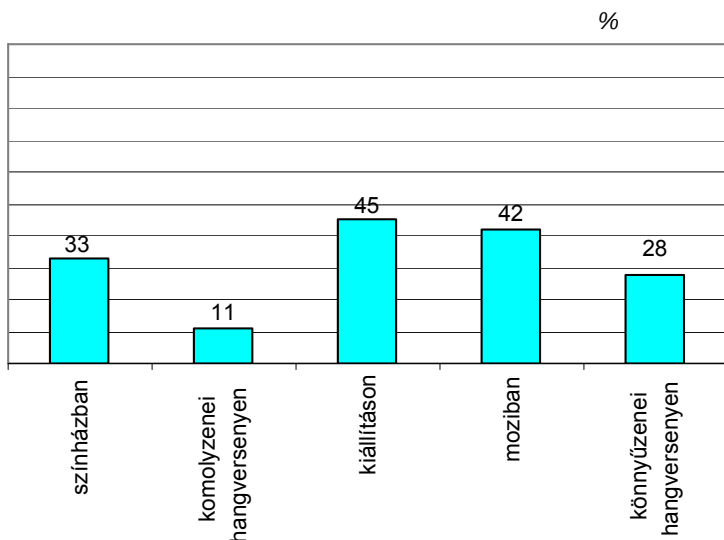
gáljuk. **Hagyományos kultúrához tartozónak tekintjük a színházakat, a komolyzenei rendezvényeket és a múzeumokat, kiállításokat, tömeg kultúrához tartozónak a mozikat és a könnyűzenei koncerteket.** Megvizsgáljuk tehát a színházak, a múzeumok, a komoly és könnyűzenei koncertek valamint a mozik közönségét, ezen intézmények, események látogatottságát, valamint azt is, hogy milyen tényezők befolyásolják a különböző programoktól való távolmaradást, mennyiben játszik szerepet az érdeklődés, illetve az anyagi és hozzáférési lehetőségek hiánya. A színházak és a kiállítások kapcsán bemutatjuk azt is, hogy milyen típusú előadások illetve kiállítások iránt a legnagyobb a kereslet.

Külön hangsúlyozni szeretnénk, hogy **a vizsgálat nem terjedt ki a 14 év alatti és a 70 év feletti népességre**, így értelemszerűen az elemzés során a legfiatalabbak és a legidősebbek szokásairól nem tudunk képet adni. A legidősebbek, a 70 év felettiiek, kihagyása kevésbé csorbítja a vizsgálat eredményét, mert, mint látni fogjuk, a kor előrehaladtával csökken a kultúra iránti affinitás. Úgy véljük, hogy a 70 év felettiiek kulturálódási szokásai nem térnek el jelentősen a mintában szereplő 60–70 évesekétől.

A hagyományos (színház, hangverseny, kiállítás) és a tömegkultúra (mozi, könnyűzenei koncert) intézményeibe, eseményeire járók aránya, és fő jellemzői

A vizsgált kultúra közvetítő intézmények, események közül **a kiállításoknak és a moziknak van a legnagyobb közönsége, a népesség 40–45%-a megfordul ezeken a helyeken egy év során legalább egyszer.** A színházak és a könnyűzenei koncertek a lakosság kb. egyharmadát érdeklik, 28–33%-uk volt színházban vagy könnyűzenei koncerten a 2003-ban. Legkevesebben a komolyzenei hangversenyek iránt érdeklődnek, csak minden tizedik ember megy el valamilyen hangversenyre egy év során.

1. ábra. Az elmúlt 12 hónapban volt...
(a 14–70 éves korú népességén belüli arányok, N=3400)

A nők valamivel nagyobb arányban vesznek részt a hagyományos kultúra programjain, mint a férfiak, nagyobb arányban járnak színházba, hangversenyekre és kiállításokra is, a férfiak pedig a könnyedebb szórakozást nyújtó programokat látogatják a nőknél enyhén nagyobb arányban. Legnagyobb különbséget a komolyzenei programok látogatottsága mutatja: a nők 14%-a, a férfiaknak 9%-a vett részt ilyen programon, a különbség tehát másfélszeres a nők javára.

A hagyományos kultúra fogyasztásában a diplomások vesznek részt legnagyobb arányban, 70–75%-uk jár kisebb-nagyobb gyakorisággal színházba vagy kiállításra, komolyzenei hangversenyekre hozzávetőlegesen egyharmaduk. Az érettségizettek körében ezeknél az arányoknál már jóval kisebb arányokkal találkozunk: a megkérdezettek kb. fele járt színházban vagy kiállításon, hangversenyen 14%-uk volt. Az iskolai végzettség alsóbb szintjeivel rendelkezők 10–20%-a volt színházban, és egyötöde-egyharmada látogatott el valamilyen kiállításra a 2003-as év során.

A még középiskolai vagy felsőbb szintű tanulmányaikat végzők a legaktívabb moziba járók, 85%-uk jár moziba. Természetes, hogy a könnyűzenei koncertekre is közülük járnak a legnagyobb arányban (minden második diák), de más kulturális tevékenységet is nagy arányban végeznek.

A hagyományos kultúra intézményeinek, eseményeinek látogatását legjobban az iskolai végzettség befolyásolja, míg a tömegkultúra rendezvényeinek látogatottságában az életkor a legerősebben meghatározó kritérium. A következő tábla egyenlőtlenségi indexeiből jól látható, hogy a hangversenyekre, a színházba, a kiállításokra járók arányában a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai végzettségűek között tizenhét, hét, illetve négyszeres különbségek vannak, ugyanakkor a legfiatalabbakat és a

legidősebbeket összehasonlítva a különbségek kisebbek: „csak” két-háromszorosak.

A moziba és könnyűzenei koncertekre járók arányát a legképzetlenebb és a legképzettebb csoportokban összehasonlítva a mozibajáróknál ötszörös, a könnyűzenei koncertekre járóknál négyszeres különbségeket kapunk.

A jövedelmi helyzet szintén a hagyományos kultúra eseményeinek látogatását befolyásolja a leginkább, a színházba járók aránya háromszor akkora, a komolyzenei hangversenyeké pedig ötször akkora a 150 ezer forintnál magasabb havi nettó jövedelmű családoknál, mint a csak 90 ezer forintból gazdálkodóknál: színházba a módosabbak több mint fele ment el a vizsgált év során, a szerényebb jövedelmi helyzetűeknél csak 15% körüli ez az arány. Valamilyen komolyzenei programon a jobb jövedelmi helyzetűek egynegyede fordult meg, a kis jövedelműeknek mindössze 5%-a. A kiállítások, a mozik és a könnyűzenei koncertek látogatása kevésbé jövedelemfüggő, bár a különbségek így is két és félszeresek: a 150 ezer forintnál magasabb havi nettó jövedelmű családok tagjainak 68%-a, a 90 ezer forintnál alacsonyabb jövedelemmel rendelkezőknek 28%-a látogatott el valamilyen kiállításra. Moziba a kedvezőbb jövedelmi helyzetűek 60%-a, az alacsony jövedelműek 23%-a ment el. Ugyanezen arányok a könnyűzenei koncertek esetében 44 illetve 17%.

Az életkor szerinti különbségeket nézve, a legfiatalabbak a legaktívabbak minden területen. A fiatalok és idősebbek közti különbségek értelemszerűen a könnyebb műfajoknál a legszembetűnőbbek: a legfiatalabbak moziba tizenegyszer, könnyűzenei koncertekre pedig hétszer nagyobb arányban járnak, mint a legidősebb korcsoport. A mozi és könnyűzenei koncertek látogatási hajlandósága 40 év felett csökken drasztikusan.

Nyilvánvaló különbségek vannak ezen események látogatottsága terén aszerint is, hogy hol élnek az emberek:

míg a budapestiek közel 60%-a jár színházba, moziba, kiállításokra, addig a községekben élőknek csak 20–30%-a, a városok lakóinak pedig 40–50%-a. A települési hierarchián lefelé haladva fokozatosan csökken ezen kulturális tevékenységekben résztvevők aránya, a két végpont – Budapest és a községek – között kétszeres, két és félszeres arány különbségek vannak.

1. tábla. A különböző tevékenységeket végzők aránya nemek szerint

	no	férfi	egyenlőtlenségi index*
	%	%	
Volt színházban	36	30	1.2
Volt komolyzenei hangversenyen	14	9	1.6
Volt kiállításon	47	43	1.1
Volt moziban	39	44	0.9
Volt könnyűzenei koncerten	27	29	0.9

*(nőkön belüli arány/férfiakon belüli arány: pl. a színház esetében: $36/30=1.2$)

2. tábla. A különböző tevékenységeket végzők aránya iskolai végzettség szerint

	8 általános	szakmunkás	érettségi	dip-loma	még tanuló	egyenlőtlenségi index*
	%	%	%	%	%	
Volt színházban	10	20	44	67	60	6.7
Volt komolyzenei hangversenyen	2	4	14	34	21	17.5
Volt kiállításon	19	34	57	75	70	4.0
Volt moziban	12	39	48	57	84	4.7
Volt könnyűzenei koncerten	11	22	34	42	54	3.9

*(diplomásokon belüli arány/8 osztály végzettséggel rendelkezők aránya: pl. a színház esetében: $67/10=6.7$)

3. tábla. A különböző tevékenységeket végzők aránya jövedelmi helyzet szerint

	90 ezer alatt	91–150 ezer	150 ezer felett	egyenlőtlenségi index*
	%	%	%	%
Volt színházban	17	30	54	3.1
Volt komolyzenei hangversenyen	5	11	24	4.8
Volt kiállításon	28	44	68	2.4
Volt moziban	23	39	60	2.6
Volt könnyűzenei koncerten	17	27	44	2.6

*(a 150 ezer Ft feletti havi jöv. rendelkezőkön belüli arány/ a 90 ezer Ft alatti havi jöv. rendelkezőkön belüli arány: pl. a színház esetében: $54/17=3.1$)

4. tábla. A különböző tevékenységeket végzők aránya életkor szerint

	14–18 éves	19–29 éves	30–39 éves	40–59 éves	60–70 éves	egyenlőtlenségi index*
Volt színházban	57	33	35	32	18	3.2
Volt komolyzenei hangversenyen	19	10	11	12	7	2.7
Volt kiállításon	66	46	50	43	26	2.5
Volt moziban	78	64	52	26	7	11.1
Volt könnyűzenei koncerten	46	38	35	21	7	6.6

*(14–18 éveseken belüli arány/60-70 éveseken belüli aránya: pl. a színház esetében: $57/18=3.2$)

5. tábla. A különböző tevékenységeket végzők aránya lakóhely szerint

	Budapest	Megyeszékhely	Város	Község	egyenlőtlenségi index*
	%	%	%	%	%
Volt színházban	53	41	33	20	2.7
Volt komolyzenei hangversenyen	19	14	10	7	2.7
Volt kiállításon	58	52	47	33	1.8
Volt moziban	59	45	42	31	1.9
Volt könnyűzenei koncerten	34	36	33	17	2.0

*(a budapestiekben belüli arány/a községekben élőkön belüli aránya: pl. a színház esetében: $53/20=3.2$)

Összefoglalóul elmondhatjuk, hogy **a hagyományos kultúra közvetítő intézmények, események látogatottságát legerősebben az iskolai végzettség szintje határozza meg,**

minél képzetesebb valaki, annál nagyobb valószínűséggel vesz részt az ilyen típusú programokban. A jövedelmi helyzet, valamint az életkor szerinti különbségek tovább erősítik a képzettség szerint már amúgy is fennálló különbségeket. Ugyanez az összefüggés **a tömegkultúra intézményeinek, eseményeinek látogatottságára fordítottnak érvényes, az alapvető, a meghatározó különbségeket, az életkor szüli:** minél fiatalabb valaki, annál nagyobb valószínűséggel jár moziba és könnyűzenei koncertre. Az iskolai végzettség és a jövedelmi helyzet, az életkorhoz képest másodlagos, kisebb súllyal szelektáló tényezők. Amellett, hogy a kisebb településeken élők mindenfajta kulturális eseményen – de a hagyományos kultúra eseményein különösképp – jelentősen kisebb arányban vesznek részt, mint a nagyobb települések lakói, a lakóhely mind a hagyományos, mind a tömegkultúra eseményeinek látogatottságában az iskolai végzettségénél, a jövedelmi helyzeténél és az életkornál is kisebb mértékű különbségeket szül. Ha összeadjuk a különböző kulturális eseményeket látogatók ötféle egyenlőtlenségi indexeit, azt láthatjuk, hogy az iskolai végzettségből adódó egyenlőtlenségek mértéke, a halmozott egyenlőtlenségi index 37, míg az életkorból adódó 26, a jövedelmi helyzetből adódó 16, lakóhelyből adódó 11, és a nemi hovatartozásból adódó 6.

6. tábla. A nem, a képzettség, az életkor, a jövedelmi helyzet és a lakóhely szerinti egyenlőtlenségi indexek

	nem	iskolai végzettség	életkor	jövedelmi helyzet	lakó- hely
Volt színházban	1.2	6.7	3.2	3.1	2.7
Volt komolyzenei hangversenyen	1.6	17.5	2.7	4.8	2.7
Volt kiállításon	1.1	4.0	2.5	2.4	1.8
Volt moziban	0.9	4.7	11.1	2.6	1.9
Volt könnyűzenei koncerten	0.9	3.9	6.6	2.6	2.0
<i>Halmazott egyenlőtlenség, „ál” összesen</i>	6	37	26	16	11

Mivel az iskolai végzettség és az életkor a kulturális fogyasztásban a legmarkánsabb szelektáló tényező, megvizsgáltuk, hogy a településszintek között milyen különbségek alakulnak ki e dimenzió mentén, mekkora hátrányokat szül azonos iskolai végzettség illetve életkor mentén a lakóhely települési hierarchiában elfoglalt helye.

Színházba, komolyzenei hangversenyre, kiállításokra a diplomások járnak legnagyobb arányban, éljenek akár nagyobb, akár kisebb településeken.

A lakóhely szerinti legkisebb különbségek, egyenlőtlenségek a diplomások körében figyelhetőek meg, színházba, hangversenyre, képzőművészeti kiállításra 8-10 százalékponttal kevesebben járnak a kisebb települések diplomásai, mint a nagyobbaké. A moziba járásban csak néhány százalékpontos a különbség, a történeti kiállításokra és az érdekességeket bemutató kiállításokra valamint könnyűzenei koncertekre pedig a kisebb települések diplomásai nagyobb arányban jutnak el, mint a nagyvárosokéi.

Az érettségizettek körében a diplomásokéhoz hasonló tendenciákkal találkozunk.

A még tanulók viszont a diplomásoknál és az érettségizetteknél nagyobb **hátrányban vannak ha kisebb településeken élnek, színházba, képzőművészeti kiállításokra, de moziba, könnyűzenei koncertekre is 20 százalékponttal kevesebben jutnak el, mint a nagyvárosok még tanuló középiskolai vagy egyetemi diákjai.**

A nagyvárosi lét az alacsony végzettségűeknél a színházba járásban jelenti a legnagyobb előnyt: a nagyvárosok képzetlenjei közül kétszer annyian jutnak el színházba, mint a kisebb településeken élő képzetlenek köréből. (M2/a. és M2/b. táblák)

Színházba és komolyzenei hangversenyre a 30 év alatti nagyvárosi lakosok kétszer olyan arányban jutnak el, mint a kisebb településeken élő társaik. Képzőművészeti és különböző érdekességeket bemutató kiállítások megtekintésére másfélszer nagyobb esélye van a nagyvárosi fiatalnak, de a történeti kiállításokban nincs lényeges különbség, a nagyvárosi fiatalok 34%-a, a kisebb települések fiataljainak 30%-a látogat el, az index 1.1. (M3/a. és M3/b. táblák)

Az állandó és az alkalmi közönség nagysága

Az eddigiekben bemutattuk, hogy a lakosság hány százaléka jár el (volt legalább egyszer a vizsgált 2003-as év során) a különböző kulturális intézményekbe, eseményekre. A következőkben azt is megvizsgáljuk, hogy hányan vannak, akik esetileg, alkalmanként járnak, és hányan vannak azok, akik rendszeresen eljárnak, akiknek a kulturálódás hozzátartozik a mindennapjaikhoz. Az elemzések során teljes közönségként, vagy a „teljes” jelző nélkül csak közönségként említjük azokat, akik egy év során legalább egyszer, alkalmi közönségnek/látogatónak, akik egy év során maximum háromszor, rendszeres látogatóknak pedig

azokat, akik egy év során legalább négyszer látogattak el valamely itt vizsgált kulturális eseményre. Mivel markánsan eltérőek a nagyvárosok és a kisebb települések kulturálódási lehetőségei, azt is bemutatjuk, hogy a települési hierarchia különböző szintjein élőknel hogy alakulnak ezen mutatók.

A színházak teljes közönség nagysága Magyarországon 2.5 millió ember, akiknek egynegyede, hozzávetőlegesen **600 ezer fő, tekinthető rendszeresen színházba járónak**: ok legalább négyszer elmennek egy év során valamilyen színházi előadásra.

A komolyzenei programok teljes közönsége 800 ezer fő körüli, akikből 17%, **150 ezer ember, a rendszeres hangverseny látogató.**

A múzeumok, galériák kiállításaira 3.3 millió ember látogat el, akiknek egyharmada, **1 millió ember a rendszeres kiállítás látogató.**

A moziba járó közönség száma 3 millió, akiknek fele, **1.5 millió ember, rendszeres moziba járó.**

A könnyűzenei koncertek teljes közönsége 2 millió ember, de ennek csak 20%-a, **400 ezer fő a rendszeres koncertjáró.**

A rendszeresen járó közönség tehát a mozi közönségén belül a legnagyobb arányú, a legkisebb arányú rendszeresen járó közönséget pedig a komoly és a könnyűzenei koncertek tudhatják magukénak.

A színházak és a komolyzenei hangversenyek teljes közönsége Budapesten nagyobb, mint az összes megyeszékhelyen elő közönség együttesen, nagyobb mint az összes városi közönség együttesen, és nagyobb, mint az összes községekben elő közönség együttesen: Budapesten 700 ezer ember, a megyeszékhelyeken 540 ezer ember, városainkban 690 ezer ember, falvainkban 540 ezer ember megy el egy év során legalább egy alkalommal valamilyen színházi eseményre. A komolyzenei hangversenyekre járó teljes közönség nagysága Budapesten 260 ezer, a

megyeszékhelyeken 190 ezer, a városokban 220 ezer, az összes községünkben pedig 180 ezer fő.

A budapestiek és a megyeszékhelyeken élők könnyebben juthatnak hozzá a kultúrához, ezért várhatóan nagyobb köztük a rendszeresen járó közönség aránya is. A színházba járó közönségen belül a budapestiek és a megyeszékhelyeken élők körében a közönség 30%, a kisebb településeken, a városokban és a falvakban élők körében 20–25% a rendszeres közönség aránya. A komolyzenei rendezvények esetében a budapestiek és a megyeszékhelyek közönségén belül 26%-ot, a kisebb települések közönségén belül csak 5–10%-ot tesz ki a rendszeres látogatók aránya.

A nagyvárosi moziba járók 60%-a, a kisebb településeken élők moziba járó közönségének 40–50%-a a rendszeres látogató.

A könnyűzenei koncertek közönségében nincs különbség a különböző lakóhelyűek között: lakjanak bár nagy, vagy kisvárosokban, akár községekben, 10% körüli a könnyűzenei közönségen belül a rendszeresen járók aránya.

Mit látunk tehát? Hogy míg a közönség lakossághoz viszonyított arányában kétszeres, háromszoros különbségek vannak a színházba, a komoly és könnyűzenei koncertekre valamint a mozibajárás kapcsán, addig az ezen eseményekre egyáltalán eljáró, az irántuk érdeklődő közönségen belül az alkalmi és rendszeres látogatók arányában „csak” 1.2-szeres, 1.6-szoros a különbség a nagy és kistépüléseken élők között. Ez implicit módon azt is jelenti, hogy **aki valamennyire érdeklődik a különböző kulturális szolgáltatások iránt, az anyagi és egyéb lehetőségeihez mérten, igyekszik lefaragni a lakóhely szülte hátrányos helyzetéből adódó különbségeket.** Kivétel ez alól a komolyzenei hangversenyek közönsége, ahol az alkalmi és rendszeres látogatók arányában négyszeres különbség van a nagyvárosok javára. Ennek oka feltehetően a komolyzenei

események alacsonyabb számában és a komolyzene iránti enyhébb érdeklődés kettősségében keresendő.

Úgy tűnik, hogy **a színház iránti érdeklődés a leginkább aktivizáló**, hiszen, a színházi közönségen belül a legkisebb a különbség a községekben és a Budapesten élők között a rendszeres színházlátogatók teljes közönségen belüli arányában. **Ez feltehetően annak is köszönhető, hogy sok művelődésszervező munkálkodik azon, hogy az érdeklődőknek Budapestre vagy közeli nagyvárosokba színház látogatási programokat biztosítson, ami nem mondható el a hangversenyek, a mozik, a könnyűzenei koncertek látogatásának megszervezésére.**

Az alkalmi és rendszeres látogatók megkülönböztetése arra nem ad pontos választ, hogy valójában hányszor megy el a közönség a különböző kulturális eseményekre, ezért a következőkben a látogatások gyakoriságát ismertetjük.

A látogatások gyakorisága

Színházba, komoly- és könnyűzenei programokra, képzőművészeti kiállításokra, a teljes közönség (akik 2003-ban legalább egyszer voltak) átlagosan háromszor megy el, a történeti és különböző érdekességeket bemutató kiállításokra kétszer. **A moziba** járó közönség a legaktívabb, **ok átlagosan hatszor mennek egy év során moziba.**

A nagyobb települések lakói nemcsak nagyobb arányban, de gyakrabban is járnak a hagyományos és a tömegkultúra intézményeibe, eseményeire. Igaz ez a legképzetlenebbekre és a legképzettebbekre egyaránt. Egy nagyvárosi diplomás pl. ötször megy színházba, négyszer képzőművészeti kiállításra, hatszor-hétszer moziba, egy kisebb városban elő diplomás háromszor-négyszer megy színházba, és négyszer moziba.

Egy diák, ha budapesti vagy valamelyik megyeszékhely lakója, átlagosan kilencszer megy el egy év során moziba, ha kisebb településen él, hétszer. Mind a nagyobb, mind a kisebb településeken elő diákok könnyűzenei koncertekre ritkábban járnak, mint moziba, de gyakrabban, mint színházba, hangversenyekre vagy kiállításokra. De **a legképzetlenebbek is többször jutnak el színházba, hangversenyre, moziba, ha nagyvárosokban élnek, mintha kis településeken.** Kivétel e trend alól a képzőművészeti illetve történeti kiállítások, az ilyen típusú kiállításokat a nagyobb és a kisebb településeken elő képzetlenség közel hasonló gyakorisággal keresik fel. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a vidéki művelődési házakban gyakran rendeznek képzőművészeti kiállításokat, amelyeket a művelődési házba akár más események (pl. a képzetlenebb rétegeket jobban vonzó bálók, multságok, falunapok) kapcsán ellátogatók is megtekintenek, továbbá abban, hogy sok kis településnek van helytörténeti kiállítása, ami iránt a helyi identitás fontosságának tükröződéseként, a helybéliek szélesebb rétegei érdeklődnek.

Felhívánánk a figyelmet arra, hogy a mozizás milyen fontos a képzetlenebbek számára. Mind a nagyvárosok mind a kisebb településeken elő alapfokú vagy szakmunkás végzettségű rétegek nagyobb gyakorisággal járnak moziba, mint az érettségizettek, vagy a kisebb települések diplomásai. Ennek oka az lehet, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak érdeklődése szűkebb körre terjed ki, ezért ha kikapcsolódnak inkább választják a mozit, mint mást. Szerepet játszhat az a tényező is, hogy a mozik kínálatában nagyobb súllyal szerepelnek az akció filmek, melyek iránt az alacsonyabb végzettségűek a fogékonyabbak. *(Lásd a 8. táblát)*

Az azonos életkorú, de különböző lakóhelyű embereket összehasonlítva az derül ki, hogy a fiatalok akármilyen

településen élnek, gyakrabban vesznek részt mindegyik vizsgált kulturális tevékenységben, mint az idősebbek.

A lakóhely szerinti legnagyobb különbség a komolyzenei közönségen belül mutatható ki: a nagyvárosi komolyzenei előadásokra járó fiatalok négyszer, míg a kisebb településeken elő érdeklődők, csak kétszer jutnak el hangversenyre, a különbség tehát kétszeres. A többi kulturálódási formánál a különböző lakóhelyeken élők közötti különbségek a korcsoportokon belül 1.2–1.5-szörösek.

A lakóhely alapján mért különbségek nyilvánvalóan még nagyobbak lennének, ha a községeket aszerint is megtudnánk különböztetni, hogy valamely város agglomerációjába tartoznak vagy sem. Ha erre nézvést nincs is adatunk, azt megkérdeztük, hogy a kérdezettek lakóhelyéhez viszonyítva időben milyen távolságra találhatóak az egyes kultúra közvetítő intézmények, valamint azt is, hogy ha közelebb lennének, akkor vajon gyakrabban járnának-e az emberek a kulturális eseményekre?

A kulturális programoktól való távolmaradás indokai

A kulturális intézmények megközelíthetősége a megyeszékhelyeken a legkedvezőbb, mind a színházak, mind a hangversenytermek, mind a mozik a megyeszékhelyeken érhetőek el a legrövidebb idő, átlagosan 20–25 perc alatt. Ugyanakkor az is jól látható, hogy nincsenek óriási különbségek a főváros és a többi település típus között e tekintetben. A színházak egy átlagos budapesti számára 40 percnnyire, egy átlagos községi lakos számára csak 20 perccel messzebb, 60 percnnyire távolságra vannak. A moziknál és a hangversenytermeknél 10 perc a különbség.

10. tábla. Az egyes intézmények lakóhelytől való
átlagos távolsága, percekben

	színház	hangversenyterem	mozi
	perc	perc	perc
Budapest	39	53	27
Megyeszékhely	24	24	19
Város	53	46	27
Község	61	62	37
Összesen	47	48	29

Hipotézisünk szerint, nem a távolság a fő távoltartó motívum, annak ellenére, hogy az idő relatív fogalom.² E hipotézisnek legalábbis nem mond ellent az adatsor, mely arról tanúskodik, hogy a megkérdezettek fele akkor sem járna gyakrabban színházba, hangversenyekre, moziba, ha azok közelebb lennének, és mindössze 5–10% körüli azok aránya, akik biztosan állítják, hogy az intézmények jobb elérhetősége esetén gyakrabban mennének ezen kulturális eseményekre. Hasonló arányban (további 5–10%) találhatóak a bizonytalankodók, a „talán gyakrabban járna” választ adók is.

Általános kutatási tapasztalatunk alapján azt mondhatjuk, hogy az ilyen fajta kérdésekre általában az emberek túlzó válaszokat adnak. **Összességében úgy becsüljük, hogy nem éri el a 10%-ot azok aránya, akik valójában gyakrabban járnának színházba, vagy moziba, ha azok közelebb lennének lakóhelyükhöz. A hangversenytermeknél ennél is alacsonyabb, legfeljebb 2–3 százalékpontos növekedést eredményezne a könnyebb elérhetőség.** Ugyan látható az is, hogy a „biztos gyakrabban járna” választ adók laknak átlagosan a legmesszebb az intézményektől (40–60 perc), ez a tény önmagában nem elegendő ahhoz, hogy válaszaikat

²Bár jelen kutatás adataiból bizonyítani nem tudjuk, de feltehető, hogy az idő nem egyformán múlik és nem egyforma az értéke a nagyvárosokban és a kisebb településeken élők számára.

teljes mértékben elhiggyük. Az időbeni távolságon-elérhetőségen kívül, hipotézisünk szerint még a következő okok tarthatják vissza az embereket a látogatástól:

- az érdeklődés hiánya,
- az eseményekre való utazási költség,
- a jegyek drágák,
- a jegyek beszerzésének nehézsége, közönségszervezési problémák,
- a tömegközlekedési eszközök menetideje nem illeszkedik az előadások időtartamához, főleg a hazautazás jelenthet nehézséget,
- a műsorok kínálata szegényes (különösen a kisvárosi mozik esetében),
- nincs elég mennyiségű, gyakoriságú előadás, nem folyamatos a „szolgáltatás”,
- a mozik fizikai állapota lerömlött, nem elég vonzó, különösen ha az otthoni kényelmes videózással kell versenyeznie,
- a társaság hiánya, nincs kivel elmenni,
- idegen, ismeretlen a környezet.

Ezen tényezők közül is megmértünk néhányat: megkérdeztük azokat, akik amúgy régebben jártak kulturális eseményekre, de a vizsgált évben egyszer sem voltak színházban, hangversenyen, moziban, kiállításon, hogy mi volt ennek az oka.

A távolmaradás legfőbb indokai némileg különböznek attól függően, hogy milyen kulturális eseményről van szó. **A színházlátogatás és a moziba járás esetében a jegyek ára és a lakóhelytől való távolság a leginkább távoltartó tényező,** a magas jegyárakra a megkérdezettek közel fele, a nagy távolságra 30–40%-a hivatkozott. A jegyárak mellett az odautazás költségeit is számbavéve, tehát már az emberek 70–80%-ánál találkozhatunk anyagi okokra való hivatkozással. Az indokok között nagy arányban, 30–40%-

ban szerepel az „egyéb” válasz elem, ami általában az időhiányt, valamilyen betegséget (saját vagy családtagé), valamint a gyerekek miatti akadályoztatást takarja.

Az időhiányra csakis, mint a jegyek drágaságára való hivatkozás sok esetben nyilván valós indok, de sokszor jelent kibúvót is. Ezt bizonyítja, hogy a hangversenyek ritka látogatottságánál a magas jegyárakra való hivatkozás ugyan alacsonyabb („csak” 40% körüli), mint a színházak és a mozik esetében, de ismervén a komolyzene iránti mérsékelt érdeklődést, erősen megkérdőjelezhető ezen adat, és ez alapján a mozi illetve a színház esetében is az erre való hivatkozások szavahihetősége. Igaz ugyanakkor, hogy a hangversenyektől való távolmaradás indokaként szerepel a legnagyobb arányban az érdeklődés hiánya: a megkérdezettek 40%-a „vallotta” be, hogy nem érdekli a komolyzene. (A nem érdeklődők valóságos arányát – az otthon komolyzenét hallgatók aránya alapján – 80% körülinek becsüljük.)

A kiállításoktól való távolmaradásban is nagyobb szerepe van az érdektelenségnek, mint a színházak és a mozik esetében. A kiállításokat a 2003-as év során nem látogató megkérdezettek egyharmada indokolta ezt avval, hogy nem érdeklik a kiállítások. Az anyagi indokok itt kevésbé fontosak: 20% azok aránya, akiket a kiállításokra, múzeumokba szóló belépők magas ára tartott vissza. Ez a múzeumi belépő árak más jegyárakhoz viszonyított alacsony árával lehet összefüggésben (az adatfelvétel során még nem voltak ingyenesek a köz múzeumok).

Főként az idősebb korosztályra jellemző, hogy már nehezebben indul el valamilyen eseményre, **jobban szeret otthon lenni. A kulturális eseményektől való távolmaradásban ez a szempont 20–25%-ban van jelen.** Legnagyobb arányban a moziba nem járók hivatkoznak arra,

hogy jobban szeretnek otthon ülni, igaz, körükben a legnagyobb az idősek aránya.

A mozitól távolmaradókat arról is megkérdeztük, hogy mennyiben jelent alternatívát a videózás. A moziba nem járók körében 15% válaszolta azt, hogy a videónak fontos szerep jut a mozi „kiváltásában”. Budapesten erősebb a videó alternatív jelenléte, ami talán avval is összefügghet, hogy amellet, hogy több budapestinek, mint kisebb településeken élőnek van videója, Budapesten több a videótéka és ezeknek nagyobb kínálata áll rendelkezésre az otthoni mozizásra vágyóknak.

A kulturális eseményektől való távolmaradásban a társaság hiánya és az idegen környezet is szerepet játszik valamelyest, mindkét tényezőre egyenként minden tizedik megkérdezett hivatkozott.

Ha a távolmaradások okát a lakóhellyel összefüggésben vizsgáljuk, akkor további lényeges különbségeket figyelhetünk meg.

A községekben élők hivatkoztak legnagyobb arányban az érdeklődés hiányára mind a színház, mind a mozi, mind a hangversenyek illetve kiállítótermektől való távolmaradás okaként. Szintén a községekben élők indokai között találhatóak legnagyobb arányban azok, akik arra hivatkoztak, hogy lakóhelyüktől messze vannak a kultúráközvetítő intézmények. **A magas jegyárak viszatartó ereje a budapestiek körében a legnagyobb arányú:** a színházba nem járó budapestiek közel 60%-a ezt a tényezőt felhozza indokként.

Az utazási költségeket értelemszerűen a kisebb települések lakói emlegetik nagyobb arányban.

A megyeszékhelyeken élők viselkedése, vélekedése, szokásai sok vizsgálatban nem illenek az általános trendbe. Ezen adatok kapcsán is így van ez. Körükben a legkevesebb a nem érdeklődők és a fanyalgók aránya, azoké, akik távolmaradásukat a kulturális kínálat nem kielégítő

színvonalával indokolják. És szintén a megyeszékhelyeken élőkre jellemző a legkevésbé, hogy otthonülő kényelemszeretetük vagy az ismeretlen, idegen környezettől való félsz akadályozná meg őket a kultúra fogyasztásában. Körükben a legmagasabb viszont az „egyéb” indokokra, azaz az időhiányra, a sok munkára és egyéb „objektív” akadályra való hivatkozás. (M1. tábla)

Értékek, választások

Önmagában az a tény, hogy a kisebb településeken kevesebb kultúraközvetítő intézmény³ van, mint a nagyobb településeken, nem kell okvetlenül azt eredményezze, hogy a kis településeken élők kevésbé jutnak el kultúraközvetítő intézményekbe, hiszen legalábbis elméletileg, elmehetnek a közeli városokba egy-egy színházi programra, hangversenyre, moziba, kiállításra. Kétségtelen azonban, hogy a kultúrához való hozzájutás nagyobb idő és pénz ráfordítást, és emiatt nagyobb elszántságot igényelhet, mint a nagyvárosok lakóinak esetében. Ezért fontos vizsgálni az értékrendet, azt, hogy az emberek életmódjában, értékrendjében milyen helyet foglal el a kulturálódás iránti igény. Joggal feltételezhetjük, hogy akinek fontos a kultúra, az nagyobb erőfeszítésre is hajlandó azért, hogy hozzájusson. Vizsgálatunkban megkérdeztük az embereket arról, hogy mennyire tartanak fontosnak bizonyos értékeket, köztük a kultúrát, a műveltséget, illetve a szabadidőt, a szórakozást.

Az értékek fontosságát vizsgálva, azt láthatjuk, hogy a diplomások számára a legfontosabb a kultúra és a műveltség; egy 1-től 10-ig terjedő skálán, átlagosan 7.9 pontszámra értékelték. A kultúra fontosságának egyforma

³A művelődési házak szerepével e tanulmányban nem foglalkozunk, azt külön elemeztük a sorozat első füzetében.

értéket tulajdonítottak a diplomások, mind a nagyvárosokban, mind a kisebb településeken ugyanezt a pontértéket adták. Az összes többi metszetben, a nemek, az életkor, a lakóhely és ezek kombinált metszeteiben sincs egyetlen olyan szegmens sem, ahol ezt az értéket meghaladó átlagot kaptunk volna, és olyan sem, ahol ne a nagyobb településeken élők értékelték volna fontosabbnak a kultúrát. A szocio-demográfiai csoportokat vizsgálva egyébként azt láthatjuk, hogy a nőknek fontosabb a kultúra, a műveltség, mint a férfiaknak. Az életkori kohorszok közül a 14–18 éveseknek, valamint a 30–40 éveseknek a legfontosabb. A lakóhely szerint a községekben élők különböznek leginkább a többiekől, körükben 6.2 átlagpontot kapott ez az érték, míg a nagyobb településeken élők körében 6.7-6.8 pontot.

A lakóhely hatását kiszűrve ismét azt látjuk, hogy az iskolai végzettség a legdöntőbb meghatározó kritérium, hiszen a legmagasabbra a diplomások értékelték a kultúrát, a legalacsonyabbra pedig, az alacsonyvégzettségűek, éljenek akár kisebb, akár nagyobb településeken.

Élménytársadalomban élünk, ez tükröződik a társadalom értékrendjében is, hiszen a szabadidőt, a szórakozást általában magasabbra értékelték az emberek, mint a kultúrát, a műveltséget. Ez így van minden szegmensben, egyetlen egyet kivéve, a **diplomásokét**, akik, ugyan csak egyetlen tizedes ponttal, de **magasabbra értékelték a kultúra fontosságát, mint a szórakozását. Az összes többi társadalmi csoport számára jóval fontosabb a szórakozás, mint a kultúra.** Legnagyobb fontosságot a fiatalok (8.5), a diplomások (7.8), és a férfiak (7.5) tulajdonítanak a szabadidőnek, a szórakozásnak. Lakóhely alapján vizsgálva a különbségeket ismét azt láthatjuk, hogy a községekben élők és a nem községekben élők között van a törésvonal: a kistelepüléseken élők számára a szabadidő, a szórakozás sokkal kevésbé fontos, mint a nagyobb településeken élő társaiknak.

A kultúra és a szórakozás fontosságának megítélésében a legnagyobb különbség a fiatalok és a képzetlenek csoportjában van: a fiatalok 8.5 átlagponttal értékelték a szórakozás fontosságát és 6.8 átlagponttal a kultúráét. A képzetlenek 6.5 pontot adtak a szórakozás, a szabadidő fontosságára, és csak 5.4-et a kultúrára.

A szabadidő, a szórakozás fontosságát legnagyobb mértékben az életkor határozza meg.

Az otthoni kulturálódás alternatívái: olvasás, tévézés

A kulturális intézményektől való távolmaradás indokaként, minden negyedik ember arra hivatkozott, hogy nem szeret otthonról kimozdulni, és ennél is többen voltak, akik anyagi okokkal indokolták passzivitásukat. Vajon ez a kényelemből és kényszerből otthon maradók népes tábor, otthon áldoz-e időt a kultúrára? Vajon mennyire jellemző azokra, akik kimaradnak az otthonon kívüli kulturálódási formákból, hogy az otthon kényelmében könyvolvasással elégítik ki a kultúra, a szórakozás iránti igényeiket, vagy inkább a szabadidő eltöltésének legpasszívabb formáját, a tévézést választják? És ha ez utóbbit, akkor vajon kényszerűségből, mert sem pénzük, sem lehetőségük nincs másra, vagy lelkesedésből, mert valódi szórakozást, információkat, esetleg kultúrát kapnak a tévé képernyőjéről?

13. tábla. Hány könyvet olvastak, akik egyszer sem voltak otthonon kívüli kulturális (színház és/vagy hangverseny és/vagy könnyűzenei koncert, és/vagy kiállítás és/vagy mozi) eseményen?

	%
egyet sem	50

1–5 könyvet	31
6–10 könyvet	9
tíznél többet	10
összesen	100
<i>olvasott könyvek száma, átlag</i>	<i>4.9</i>

Akik semmilyen kulturális eseményre nem járnak, azoknak a fele a vizsgált év során egyetlen könyvet sem olvasott, további egyharmada pedig mindössze 1–5 könyvet, melyeknek a többségét is főképp a könnyedebb olvasmányok, és a hobbi könyvek tették ki. Összehasonlításként: a kulturális eseményekre ritkán, de azért járók, átlagosan nyolc könyvet olvastak, és csak 20% nem olvasott egyetlen egyet sem. A gyakran eljárók tizennyolc könyvet olvastak, és mindössze 5%-a nem olvasók aránya.

Akik nem járnak otthonon kívüli kulturális eseményekre, azok többsége tehát az otthon falai között sem fogyaszt kultúrát. (Lásd a 14. táblát)

Szabadidejük nagyobb részét töltik tévénezéssel, mint az aktívabban kulturálódók. A kultúrából kimaradók kétharmada egy átlagos hétfői napon több órát tölt tévénezéssel, 50 perccel többet, mint a legaktívabban kulturálódók csoportja. S teszik ezt közülük legnagyobb arányban azért, mert innen értesülnek a legfontosabb eseményekről és mert szeretik, szórakoztatja őket a tévé (74%, 64%). Ha összevetjük a nem kulturálódók és az aktívan kulturálódók tévénezést motiváló tényezőit az derül ki, hogy a nem kulturálódók kétszer annyian hivatkoztak valamilyen kényszerítő okra, mint az aktív kulturális életet élők. A kényszerítő okok közül „a környéken, a közelben nincs más szórakozási lehetőségre” hivatkozók arányában van a legnagyobb (ötszörös) eltérés a két csoport között, míg az otthonülők 44%-a, addig az aktívan kulturálódók mindössze 9%-a hivatkozott erre az okra. A tévézés olcsó szórakozás és unaloműző voltára az otthonülők fele, az aktívan

kulturálódók csak 13–27%-a hivatkozott. Az otthonülők egynegyede úgy érzi, a tévé a magányán is enyhít. Az aktív kulturálódóknál ez a szempont csak keveseknél (8%) kerül elő. Az okok egyike nyilván az eltérő életkorban rejlik, az otthonülők nagy arányban idős korúak, az aktívak pedig inkább fiatalok.

14. tábla. A tévézés motivációi és az otthonon kívüli kulturális aktivitás összefüggése
(azok aránya, akik nagyon jelentősnek tartották az egyes okok tévézésben betöltött szerepét)

Miért szokott tévét nézni?	egyszer sem volt	12-nél több- ször volt	különbség indexek*
	kulturális programon		
	%	%	%
kényszer típusú válaszok összesen:	73	34	2.1
ebből:			
– a tévézés olcsó szórakozás, nincs pénze másra	55	13	4.3
– unaloműző, kéznél van	52	27	1.9
– a környéken, a közelben nincs más szórakozási lehetőség	44	9	4.9
– így nem érzi magát egyedül	25	8	3.1
a tájékoztatási funkcióra utaló válaszok összesen:	75	66	1.1
ebből:			
– innen értesül a fontosabb eseményekről	74	60	1.2
– tanít, segít eligazodni a világban	51	38	1.3
– kulturális élményt ad	39	31	1.3
a szórakoztatási funkcióra utaló válaszok összesen:	72	53	1.4

ebből:			
– szórakoztatja, szereti	64	46	1.4
– kikapcsol, pihentet	49	31	1.6

*(egyszer sem volt/12-nél többször volt)

Az otthonon kívüli kulturálódást meghatározó tényezők erőssége

A kulturálódási szokásokat a társadalmi helyzet, az életciklus, a lakóhely és az értékrend együttesen alakítja. Ezek súlya, fontossága mint láttuk, eltérő aszerint, hogy mely kulturálódási fajtáról (színházba vagy moziba járás stb.) van szó. Az eddig bemutatott adatok jól illusztrálták, hogy milyen nagy különbségek születnek az eltérő társadalmi helyzetből adódóan, de arra nem adtak választ, hogy milyen kereszthatások bújnak meg a kulturálódási szokásokat meghatározó tényezők között. Láttuk, hogy a különböző végzettségű, jövedelmi helyzetű, életkorú, lakóhelyű csoportok milyen arányban vesznek részt a kulturális tevékenységekben, de azt nem tudjuk, hogy ezen tényezők között milyen összefüggések vannak, hogy pl. a magasabb iskolai végzettségű csoportok azért aktívabbak-e, mert jobb jövedelmi helyzetük folytán jobban megengedhetik maguknak, hogy áldozzanak a kultúrára, vagy mert a jobb jövedelmi helyzetűek képzetebbek is, akiknek viszont a kultúra is fontosabb helyet foglal el értékrendjükben, vagy mert eleve nagyobb arányban élnek olyan településeken, ahol több a kulturális intézmény. Összegzőképpen a kultúra fogyasztására ható tényezők közötti összefüggéseket és a különböző kereszthatásokat többváltozós lépésenkénti lineáris regresszió segítségével mutatjuk be. A társadalmi helyzetet az iskolai végzettséggel és a család havi nettó jövedelmével, az életciklust az életkorral, a lakóhelyet a településen élők lakosságszámával, valamint a

kultúraközvetítő intézmény lakóhelytől mért időbeni távolságával, az értékrendet a kultúra/műveltség és a szabadidő/szórakozás fontosságával valamint a tévézésre fordított idővel, illetve a tévézés fontosságának mértékével mértük. Az elemzésbe a nemi hovatartozást is bevontuk, mivel a két nem érdeklődési köre között is találtunk eltéréseket.

A modell szerint a színházba járást legerősebben az iskolai végzettség befolyásolja. (Az első lépésben ez a változó került bevonásra, tehát a vizsgált hét változó közül önmagában az iskolai végzettségnek a legerősebb a színházba járással való kapcsolata.) A korrelációs együttható 0.42, ami azt jelenti, hogy az iskolai végzettség a színházba járás szórását 18%-ban ($0.42 \cdot 0.42 = 0.18$) határozza meg.

A következő lépésben az érték, a kultúra fontosságát mérő változó került bevonásra, azaz az iskolai végzettség után, ez a második legfontosabb meghatározó tényező. Ez a változó csökkenti az iskolai végzettség színházba járásra gyakorolt hatását, ami abból adódik, hogy az iskolai végzettség és a kultúra fontosságának megítélése egymással összefüggő tényezők (korrelációjuk 0,33). Ugyanakkor a két változó együttes figyelembevétele csak 1%-ot javított a modell magyarázó erején, ami így 18%-ról 19%-ra nőtt. Az iskolai végzettség relatíve nagy meghatározó súlya tehát továbbra is fennáll.

A következő lépésekben a lakóhely, a jövedelmi helyzet és legvégül a színház lakóhelytől mért időbeni távolságát jelző változó került a modellbe. A jövedelmi helyzet bevonása erősebben csökkentette az iskolai végzettség relatív hatását, mint a lakóhely, és jól látható, hogy erősebben is függ a jövedelmi helyzet az iskolai végzettségtől, mint a lakóhelytől (korrelációs együtthatók: 0,42 versus 0,24). A jövedelmi helyzet és a lakóhely is tehát részben az iskolai végzettségen keresztül hat a színházba járásra, és az is elmondható, hogy mind a lakóhely színházba járásra való relatív hatása (0,14), mind a jövedelmi helyzeté (0,11)

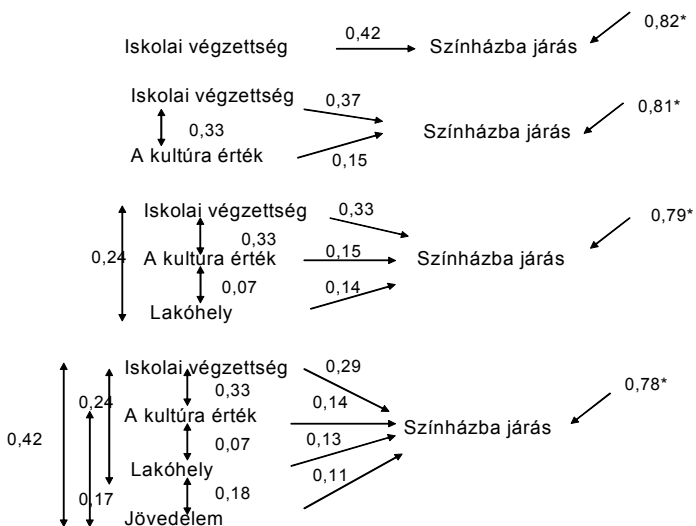
lényegesen kisebb, mint az iskolai végzettség hatása (0,29). A modellbe bevont és a színházba járásra szignifikáns hatást kifejtett változók közül abból is látszik az iskolai végzettség erős hatása, hogy a modell magyarázó ereje, csupán 4 százalékponttal javult (18%-ról 22%-ra) ahhoz képest, amikor az iskolai végzettség csak önmagában szerepelt.

Nem került bevonásra a lakóhelytől mért időbeni távolság, az életkor, a nem, a szórakozás/szabadidő fontossága és a tévénézéssel töltött idő, illetve a tévézés fontossága, kedveltsége sem, azaz ezen ismérvek egyike sem fejt ki önmagában szignifikáns hatást arra, hogy elmennek-e egy év során legalább egyszer színházba az emberek. A lakóhelytől mért időbeni távolság erősen korrelál a település nagyságával, és a modellből való kimaradása avval magyarázható, hogy a település nagyságához képest önálló hatást nem fejt ki, mert fontosabb, meghatározóbb a település nagysága, mint az, hogy hány percre van a színház a lakóhelytől. (Ha a modellt úgy készítjük el, hogy kihagyjuk belőle a település nagyságát és csak a színház lakóhelytől való távolságát hagyjuk benn, akkor előbb vonódik be a jövedelem a modellbe, mint a távolság, és az önálló relatív hatása is kisebb lesz (0.09), mint a lakóhelyé volt (0.13). Ez ismét azt bizonyítja, hogy a színházba járásra kisebb hatással van a távolság, mint a lakóhely.)

Gyakran találkozni avval az érveléssel, hogy a tévé vonja el az embereket a kultúrától, ezért talán meglepő, hogy sem a tévénézéssel eltöltött időnek, sem a tévézés kedveltségének nincs önálló hatása a színházba járásra. Gondolhatnánk, hogy ennek az a magyarázata, hogy a tévézés összefügg az iskolai végzettséggel, hiszen mint ahogy azt korábban is láttuk, pl. a diplomások 50 perccel kevesebb időt töltenek tévé előtt, mint az alacsony végzettségűek. Az iskolai végzettség és a tévére fordított idő közötti korreláció erőssége: -0.25 . Ez az összefüggés gyengébb, mint az iskolai végzettség színházba járásra kifejtett hatása (0,42) azaz a képzettség jobban befolyásolja

a színházba járást, mint a tévénezést. Ez abból is adódik, hogy a tévénezés nagyon elterjedt, az emberek többsége, a diplomások és a képzetlenek egyaránt, nagyon sok időt, több órát is eltölt a tévé előtt. Ehhez képest a tévénezéssel eltöltött idő **mennyisége** közti különbségek relative kisebb jelentőségűek, azaz a színházba járást nem befolyásolja, hogy valaki pl. 180 vagy 230 percet ül egy nap a képernyő előtt.

3. ábra

*Reziduálisok, azaz a modell által nem megmagyarázott szórás hányad.

A hagyományos kultúra másik két elemét vizsgálva szintén az iskolai végzettség a legerősebb meghatározó, de a hangversenyre járás modellezésekor a színházba járás során használt társadalmi-demográfiai, valamint érték változók csak nagyon kis magyarázatát adják a jelenségnek. (Ez arra utal, hogy a hangverseny látogatás erőbben függ olyan

tényezőktől, melyeket e vizsgálat során nem vettünk számításba.)

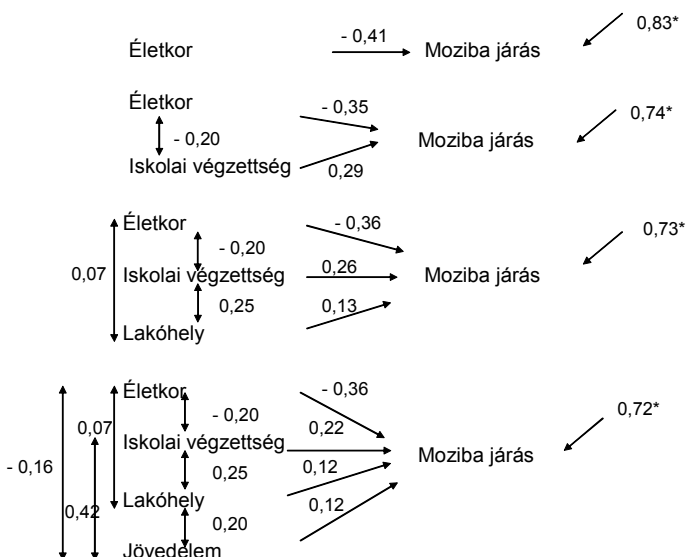
A kiállítások látogatása szintén az iskolai végzettségtől és a kultúrának tulajdonított fontosságtól függ a legerősebben.

Másfajta mintázatot, összefüggéseket kapunk a moziba járás vizsgálatakor. A mozizást legerősebben az életkor határozza meg, ezt követi az iskolai végzettség, a lakóhely és a jövedelmi helyzet és egészen kis értékkel a szórakozás/szabadidő fontossága. Az életkornak és az iskolai végzettségnek együttesen van a legnagyobb hatása, a lakóhely, a jövedelmi helyzet és a szórakozás/szabadidő fontossága az előbbi két ismérvnél lényegesen kisebb mértékben ad magyarázatot a moziba járásra. A modell magyarázó ereje az életkor és az iskolai végzettség alapján 26%-os, a másik három magyarázó változóval már csak 1–2 százalékpontos javulást regisztrálhatunk.

E modellből teljesen kimaradt a nem, a kultúra, mint érték fontossága, a tévé nézéssel töltött idő, és a mozi lakóhelytől való távolsága. Ezen tényezők tehát nem magyarázzák a mozibajárást. *(Lásd a 4. ábrát!)*

A könnyűzenei koncertek látogatása, a mozi látogatáshoz hasonlóan, szintén az életkor és az iskolai végzettség függvénye, de itt a sorrend fordított, fontosabb meghatározó az iskolai végzettség, mint az életkor. Ám ellentétben a mozi vizsgálatakor kapott jó magyarázó erővel, a komolyzenei hangversenyekhez hasonlóan, a könnyűzenei koncertek látogatásának vizsgálatakor is nagyon kicsi magyarázó erejű modellt tudtunk csak előállítani.

4. ábra.

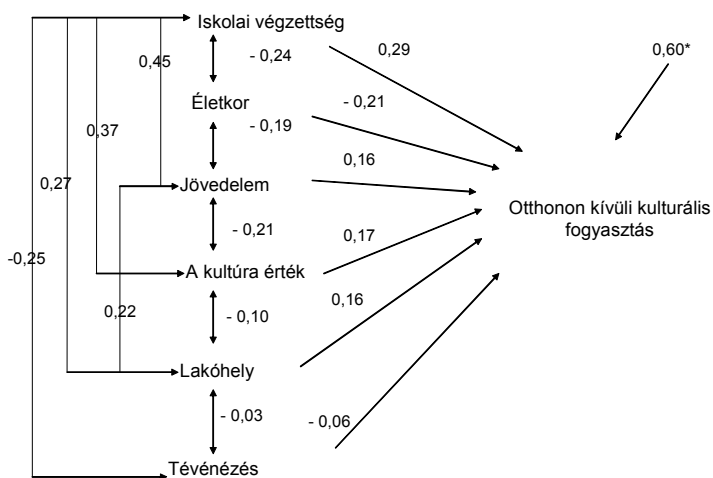

*Reziduálisok, azaz a modell által nem megmagyarázott szórás hányad.

Ha a különböző fajta otthonon kívüli kulturálódási aktivitást együtt vizsgáljuk, és azt nézzük, hogy résztvettek-e bármelyik kulturálódási formában az emberek, hogy jártak-e bármely kultúra közvetítő intézményben, vagy kulturális eseményen (színházban, hangversenyen, kiállításon, moziban, könnyűzenei koncerten), akkor – immár csak a legutolsó lépés eredményeit bemutatva – **az iskolai végzettségnek és az életkornak a legerősebb a hatása** (ezen két ismerv a kulturálódási aktivitás szórásából 32%-ot magyaráz). Ezeket a jövedelmi helyzet, a kultúra fontosságának értéke, és a lakóhely követi, végül egész minimális önálló hatással, a tévénezéssel eltöltött idő. Összességében a hat ismerv 40%-os magyarázó erővel bír. A maradék 60%-ot az általunk mért változókön kívüli tényezők magyarázzák. (A kérdőívben szereplő más információk

segítségével még többféle modellt is felállítottunk, de az eredményt ezek vagy rontották, vagy nem voltak rá hatással. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy sok olyan tényező is befolyásolja a kulturálódási szokásokat, melyeket nem tudunk – részben azért, mert nem is lehetséges – kérdőíves vizsgálat során megmérni. Mind a mellett ez a magyarázó erő nem számít rossznak a „puhább” társadalmi jelenségek vizsgálatakor.)

5. ábra.**

*Reziduálisok, azaz a modell által nem megmagyarázott szórás hányad.

**az ábra bal oldalán a könnyebb átláthatóság kedvéért, csak azokat a páronkénti korrelációs értékeket tüntettük fel, amelyek 0.2-nél magasabbak.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy vajon mennyire érdeklődnek az emberek az egyes színházi műfajok iránt, valamint azt is, hogy milyen fajta kiállításokat látogatnak a legszívesebben.

A különböző színházi műfajok kedveltsége

A színházbajárás gyakorisága mellett az egyes műfajok népszerűségét is vizsgáltuk, egyrészt, hogy felmérhessük, mekkora igény mutatkozik a különböző műfajokra, másrészt hogy differenciált képet kaphassunk az elit és szórakoztató műfajok közönségéről. (Lásd a 6. ábrát)

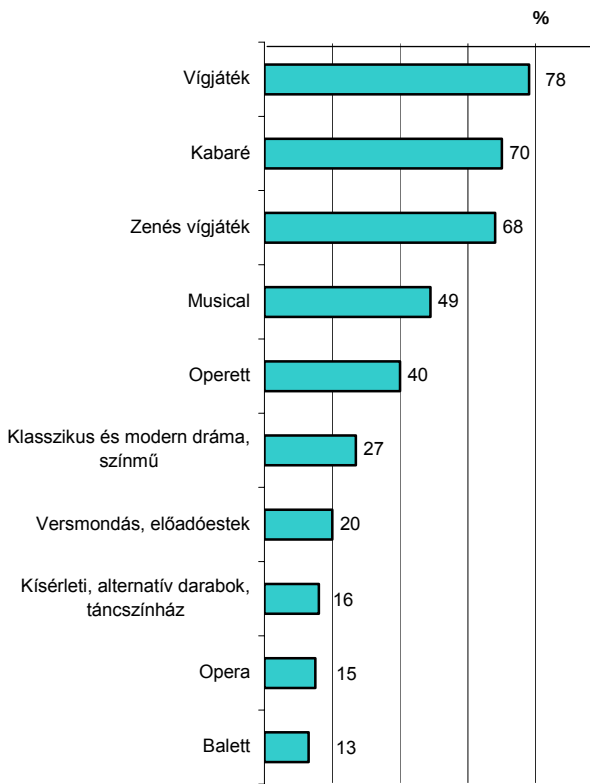
A legnagyobb érdeklődés a kabaré és a (zenés és prózai) vígjátékok iránt mutatkozott; e műfajokat a színházi közönség⁴ kb. négyötöde kedveli (70–80%). A negyedik–ötödik helyre a szintén szórakoztató jellegű musical és operett került (40–50%); a musical kissé megelőzte a hagyományosabbnak mondható operettet. A klasszikus és a modern színművek a nézők mintegy negyedét vonzották (27%), míg a versmondás, előadóestek ötödüket (20%). A legkisebb nézőtábora a kísérlet/alternatív daraboknak, táncszínháznak, az operának és a balettnek van (13–16%).

Az egyes műfajok iránti érdeklődést vizsgálva markáns különbségek rajzolódtak ki az egyes szocio-demográfiai csoportok között.

⁴A színházi műfajok kedveltségére vonatkozó kérdést nemcsak a rendszeres vagy az "elmúlt 12 hónap során" színházba látogatóknak tettük fel, hanem mindenkinek, aki valaha életében járt már színházban. Mivel e csoportba tartozik a megkérdezettek nagy többsége (85%-a), az egyszerűség kedvéért a továbbiakban színházi közönségként fogunk rájuk hivatkozni.

6. ábra. Mennyire érdeklik Önt a különböző típusú színdarabok?

(az egyes műfajok iránti érdeklődők /4-es osztályzat/ és nagyon érdeklődők /5-ös osztályzat/ aránya azok körében, akik voltak valaha színházban)

A nők valamennyi műfaj iránt jobban érdeklődnek, mint a férfiak, kivéve a kabarét, amely valószínűleg közéleti-politikai jellege miatt vonzza jobban a férfiakat, mint a többi műfaj. A legnagyobb különbséget a zenés-táncos műfajok, valamint a versmondás esetén találjuk a két nem között. Leginkább a balett számít kifejezetten női műfajnak, több mint kétszer annyi nő kedveli, mint férfi (17% vs 7%). Az eltérés a komolyabb, prózai műfajok esetén is jelentős a nők javára, a vígjátékokat tekintve viszont hasonló a két nem ízlése. Összefoglalva tehát a férfiak inkább a könnyebben befogadható műfajokat kedvelik, míg a nők igénye a nehezebben befogadható és a zenés darabok iránt jóval nagyobb.

Az egyes korcsoportokat nézve az operett népszerűsége a kor előrehaladtával erősen nő: majdnem ötször annyian kedvelik a 60–70 évesek, mint a 14–17 évesek között. Néhány műfaj, a klasszikus és modern dráma/színmű, az opera és a balett kedveltsége a korral szintén nő, de a legidősebb korosztály, a 60–70 évesek körében már némi visszaesést mutat, a korosztály egy része már inkább elfordul a nehezebben befogadható műfajoktól. A fiatalabb korosztály a legnyitottabb a formabontó művekre; a 14–29 évesek közül négyszer-ötször annyian kedvelik a kísérleti, alternatív darabokat és a táncszínházat, mint a 60–70 évesek közül. Mindezzel együtt, a tinédzserek körében szinte csak a szórakoztató műfajok /vígjáték, kabaré, zenés vígjáték/ a kedveltek. A középkorosztály preferenciái csak kismértékben térnek el a fiatalabb, illetve az idősebb korcsoportokétól: ok kedvelik leginkább a musicaleket. Az operett és a musical népszerűségét tekintve az 50 éves kor a választóvonal: a fiatalabbak számára a musical, az idősebbek számára pedig az operett vonzóbb.

Azt vizsgálva, hogy egy korcsoporton belül mennyire befolyásolja az emberek ízlését a lakóhelyük, azt tapasztal-

taljuk, hogy bár az operát, a klasszikus és modern drámákat, színműveket, valamint a balettet valamennyi korcsoportból a fővárosban és a megyeszékhelyeken élők kedvelik a legjobban, a legnagyobb ízlésbeli különbség az 50–70 éves korosztály esetén mutatkozik (ld. M4. tábla). A lakóhely tehát az idősebbeknél jobban korlátozza a komoly műfajok iránti érdeklődést, mint a fiataloknál.

Az iskolai végzettség szintén erősen befolyásolja az egyes műfajok iránti érdeklődést: **minél magasabb végzettségű valaki, annál jobban kedveli az operát, a balettet és a klasszikus, illetve modern drámákat/színműveket, s annál kevésbé az operettet és a kabarét.** Vizsgáltuk azt is, hogy az azonos végzettségűek ízlése mennyire tér el lakóhelyük szerint (ld. M5. tábla). Markáns különbséget csak az opera, s kisebb mértékben a klasszikus és modern dráma, színmű esetén tapasztaltunk. Az alapfokú és szakmunkás végzettségűeknél a fővárosban és megyeszékhelyeken élők közül kétszer annyian kedvelik az operát, mint a városokban és a községekben élők. Az érettségizetteknél ez az eltérés jelentősen csökken, a diplomásoknál pedig meg is szűnik. Egyfajta értelmezés szerint ez azt jelentheti, hogy **a kedvezőbb környezet (nagyobb választék, elérhetőség, a környezet eltérő értékrendje) az alacsony végzettségűeknél képes az ízlést a komolyabb műfajok felé befolyásolni.** A tanulóknál szintén jelentős különbség tapasztalható a két csoport ízlésében. Ez feltehetően részben a különböző iskolatípusokba járók eltérő arányából adódik (a fővárosban és a megyeszékhelyeken élők közül többen járnak felsőoktatási intézménybe, vagy az azt megalapozó gimnáziumba).

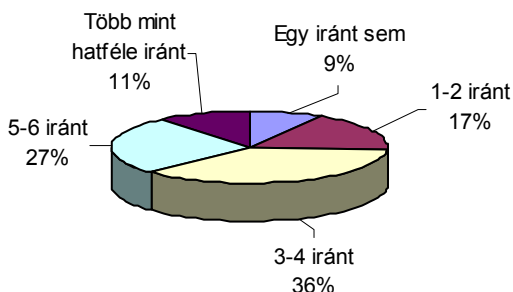
Hipotézisünk szerint azok, akik szabadidejükben maguk is foglalkoznak valamilyen művészeti tevékenységgel, az átlagosnál fogékonyabbak a komoly műfajokra, ezért összehasonlítottuk, hogy a hobbival rendelkezők, illetve nem rendelkezők mely színházi műfajokat kedvelik. A kapott eredmények szerint a művészeti aktivitás valóban összefügg a nehezebben befogadható műfajok iránti érdeklődéssel, különösen az alternatív, kísérleti darabok esetén (25% vs 11%). Az összefüggés irányát azonban nem lehet megmondani, nem tudjuk, hogy a művészeti aktivitás növeli-e a nehezebben befogadható műfajok iránti érdeklődést, vagy eleve azok végeznek maguk is valamilyen művészeti tevékenységet, akik fogékonyabbak a komolyabb műfajok iránt. Feltételezzük a kölcsönhatást, hogy mindkét hatás működik.

Összességében véve, az egyes műfajok kedveltségét a legerősebben az iskolai végzettség (halmozott egyenlőtlenségi mutató: 13,6), ezt követően a kor és a nem befolyásolja (7,3, ill. 6,1).

Az érdeklődési kör szélessége

A színházat életükben legalább egyszer felkeresők 9%-át egyetlen műfaj sem érdekli, hatodukat egy-két műfaj, 37%-ukat 3–4, 27%-ukat 5–6, 11%-ukat pedig hatnál több műfaj is vonzza. A nők nemcsak az egyes műfajok iránt mutatnak nagyobb érdeklődést, hanem többféle műfajt is kedvelnek, mint a férfiak (átlag 4,4 ill. 3,3). A kedvelt műfajok száma 60 éves korig egyenletesen nő, utána viszont csökken. Az iskolai végzettség szintén befolyásolja az érdeklődési kör szélességét: míg a diplomások „repertoárja” majdnem öt (4,7), addig az alapfokú végzettségűeké csak 3–4 (3,5) műfajra terjed ki. A komoly műfajok híveinek szélesebb az érdeklődési köre (több mint hatféle műfaj), mint a könnyű műfajok kedvelőinek (4–5 műfaj).

7. ábra. Hány színházi műfaj iránt érdeklődik?
(azok körében, akik voltak valaha színházban)

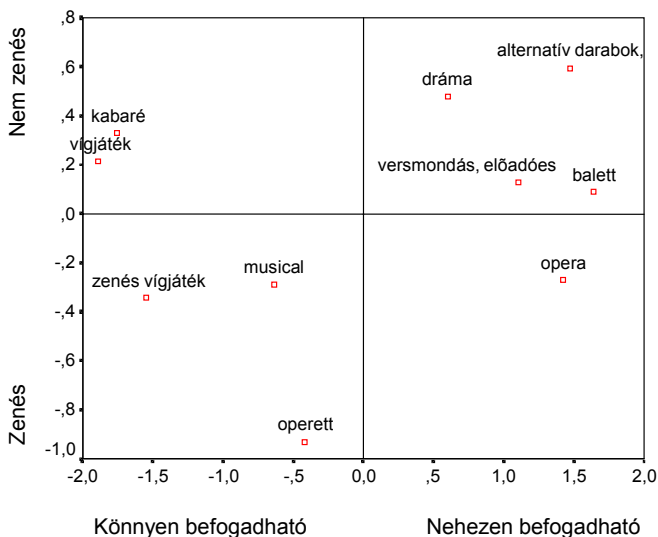
A különböző színházi műfajok kedveltségének összefüggései

A *többdimenziós skálázás*⁵ elnevezésű statisztikai eljárás segítségével a különböző színházi műfajokat egy kétdimenziós térben helyeztük el annak alapján, hogy mennyire érdeklik a megkérdezetteket. Ez az elemzési módszer alkalmas annak felderítésére, hogy melyek azok a műfajok, amelyek iránti érdeklődés jellegzetesen összekapcsolódik, tehát *az egyes színházi műfajok kedveltsége milyen rejtett logika szerint szerveződik*. Egyszerűbben szólva megtudhatjuk, hogy ha valakit érdekelnek bizonyos típusú darabok, akkor ezzel egyidejűleg milyen más műfajokhoz vonzódik és fordítva (arról is képet kaphatunk, milyen színházi műfajok kedveltsége jár együtt a legkisebb valószínűséggel). Az egymáshoz térben közel elhelyezkedő műfajok (ld. az alábbi ábrán) arra utalnak, hogy ezek kedveltsége gyakran „együtt jár”, azaz akik kedvelik pl. a balettet, azok nagy eséllyel érdeklődnek a versmondás, az

⁵Multidimensional Scaling (MDS)

előadóestek iránt is. Az MDS lényege, hogy az adatokban rejlő logikai összefüggéseket kétdimenziós térben jeleníti meg, s a közelség-távolság ábrázolásán túlmenően az elemzés tárgyát képező információk mögöttes szervezettségét is láttatja. Innentől izgalmas feladat az értelmezés, amely természetesen nem mentes a szubjektivitástól, s így fontosnak tartjuk elmondani, hogy a következőkben bemutatott megközelítés sem tart igényt kizárólagosságra.

8. ábra A színházi műfajok kedveltségének MDS modellje

Az ábrán az elemzés eredményeképpen kapott koordináta rendszer látható, amelyben a különböző típusú darabokat a két tengelytől való távolságuk szerint helyezkednek el. Ha az egyes műfajok első dimenzió mentén történő elhelyezkedését vizsgáljuk, akkor a sor az operettel indul, s

az operán, zenés vígjátékokon és musicaleken keresztül a vígjátékokon, kabarén át a drámáig vezet, s a kísérleti, alternatív darabokkal zárul. A két dimenzió közül ezt az első felfoghatjuk úgy, mint amely a különböző műfajokat a zenés-prózai tengely mentén rendezi el.

A második dimenziót értelmezhetjük úgy, mint amely a különböző műfajokat aszerint állítja sorba, hogy mennyire könnyen, illetve nehezen befogadhatók. A tengely bal végpontjához közel az olyan könnyen emészthető, populáris műfajok helyezkednek el, mint a kabaré és a vígjáték, míg a másik végpontra a nehezebben befogadható alternatív darabok, valamint az opera és a balett találhatók.

A fenti értelmezés alapján a koordinátarendszer által meghatározott négy negyed jelentése a következő:

- I. Prózai, könnyen befogadható: kabaré, vígjáték
- II. Prózai, nehezen befogadható: alternatív darabok, dráma, versmondás, balett
- III. Zenés, könnyen befogadható: vígjáték, musical, operett
- IV. Zenés, nehezen befogadható: opera

A következő műfajok kedveltsége áll szoros kapcsolatban (tehát, ha valaki az egyiket szereti, akkor nagy valószínűséggel a másikat is):

- Vígjáték és kabaré
- Zenés vígjáték és musical
- Dráma, alternatív darabok, vers
- Vers, balett és opera
- Az operett sajátos célcsoportja miatt elkülönül a többi műfajtól (vidéki idős nők)

Minél inkább szereti valaki az operettet, annál kevésbé valószínű, hogy az alternatív darabokat is kedvelni fogja. Az opera kedvelőinek ízlésétől a kabaré és a vígjáték áll a legmesszebb.

Értékrend és műfaj-preferenciák

Azt vizsgálva, hogy fontosnak tartott értékek hogyan befolyásolják az egyes műfajok iránti preferenciákat, azt tapasztalhatjuk, hogy minél fontosabbnak tartja valaki a kultúrát, annál inkább érdeklík a komoly műfajok (dráma, opera, vers, balett), és a zenés műfajok közül a musical. Csak egyetlen műfaj, a kabaré esetén nem mutatkozott szignifikáns összefüggés a kultúra fontossága és az érdeklődés között.

A politika, a közélet iránti érdeklődés szintén összefüggést mutatott a komoly műfajok preferálásával, de a kapcsolat kevésbé erős, mint a kultúra esetén. A kultúrától eltérően viszont minél inkább érdeklődik valaki a politika iránt, annál inkább szeretni fogja a kabarét is, a műfaj közéleti-politikai jellege miatt.

A vallás, a hit fontossága és a komoly műfajok iránti vonzódás szintén erősen összefügg, de a legerősebb kapcsolatot mégis az operettel találtuk (a jellemzően konzervatív értékrendet valló, kisebb településeken élő idős nők tartják egyszerre fontosnak a vallást és szeretik az operettet).

Az, hogy mennyire ítélik fontosnak a barátokat, illetve a szabadidőt és a kikapcsolódást, feltételezésünk szerint a hedonisztikus/liberális értékrenddel függhet össze. Az egyes műfajok iránti érdeklődés igen hasonló mintázatot mutatott: minél fontosabb valakinek e két érték, annál jobban vonzódik az alternatív műfajok, s annál kevésbé az operett iránt.

A pénzhez való hozzáállás és a műfajok kapcsolata teljesen más képet mutat, mint a többi, nem anyagi érték: minél fontosabb valaki számára a pénz, annál inkább elutasítja a komoly műfajokat. Csupán egyetlen műfajjal, a kabaréval mutat erős pozitív összefüggést a pénz, az anyagi javak fontossága. Ez nem azt jelenti, hogy a kabaréhoz a magasabb jövedelműek vonzódnának; a kabaré éppen az

alacsonyabb végzettségű, s ezért kisebb jövedelmű, a pénzt és általában az anyagi értékeket sokra becsülő csoport körében népszerű.

Összegezve az eredményeket, a különböző műfajok választása az egyes értékek mögött álló szellemi-anyagi és a konzervatív-liberális (vagy egy másik változatban az aszketikus-hedonisztikus) dimenziókkal függhet össze. Hipotézisünk szerint az operettet a konzervatív-szellemi, a kabarét a konzervatív-anyagi, az alternatív műfajokat pedig a liberális értékrendet követők választják. A jelenlegi kérdőívnel az anyagi-szellemi dimenziót a pénzhez, a kultúrához, a valláshoz és a politikához, a konzervatív-liberális dimenziót a valláshoz, a családhoz, a barátokhoz és a munkához való viszonyban tudtuk megragadni. Sajnos hipotéziseinket csak más, további kutatással tudnánk megvizsgálni, mivel terjedelmi okokból nem állt módunkban egy megfelelően széleskörű érték-blokkot beépíteni a kérdőívbe.

Egyes kiállítási témák kedveltsége

Az egyes kiállítási témák iránti érdeklődést azok körében vizsgáltuk, akik jártak az utóbbi 12 hónapban múzeumban. E csoport több mint fele érdeklődik a természettudományos, az iparművészeti, a régészeti, helytörténeti, történelmi (56–56%), valamint a fotókiállítások iránt (53%). Kevésbé maradnak el e témák mögött a klasszikus művészeti (47%), valamint a népművészeti, néprajzi kiállítások (45%). A legkisebb vonzereje a műszaki/technikatörténeti és a modern művészeti kiállításoknak van, ezek a múzeumlátogatók körülbelül harmadát érdekli. *(Lásd a 10. ábrát)*

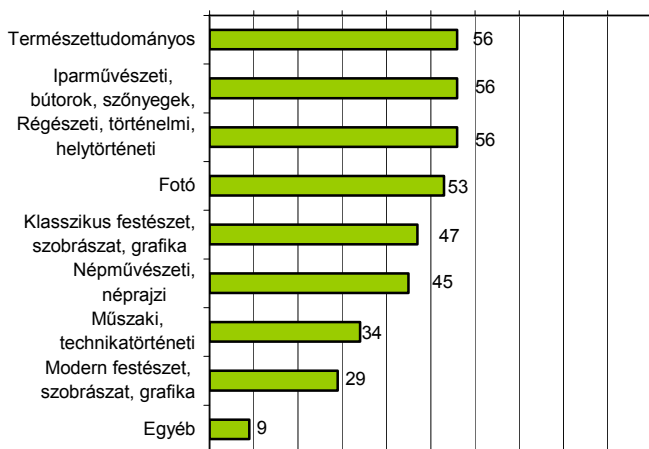
Az egyes kiállítási témák iránti érdeklődést vizsgálva a következő jellegzetes különbségeket találtuk.

Több mint másfélszer annyi no érdeklődik az iparművészeti, a népművészeti, a néprajzi, a klasszikus és a

modern művészeti kiállítások iránt, mint ahány férfi. A nőket viszont szemben a férfiakkal, alig érdeklik a műszaki, technikatörténeti témák (14% ill. 58%). Érdekes módon a természettudományos témájú kiállítások iránt hasonló mértékű érdeklődés mutatkozik a két nem részéről. A régészeti, történelmi, helytörténeti kiállításoknál is kiegyenlített a férfiak és a nők aránya. Összességében tehát **a nők nagyobb érdeklődést mutatnak a művészeti jellegű kiállítások iránt, de a tudományos kiállítások is érdeklik őket, míg a férfiak elsősorban a tudományos, és ezen belül is a műszaki, technikai témákhoz vonzódnak.**

10. ábra. Mennyire érdeklik Önt a következő témájú kiállítások?

(az egyes témák iránt érdeklődők (4-es osztályzat) és nagyon érdeklődők (5-ös osztályzat) aránya azok körében, akik voltak az elmúlt 12 hónapban kiállításon)

Akárcsak a színház esetén, a művészeti kiállításoknál is megfigyelhető az a jelenség, hogy **a klasszikus művészet iránti érdeklődés az idősebbekre jellemző; alig fele annyi**

tinédzser, mint 60–70 éves vonzódik hozzá (32% ill. 57%). A modern művészetek esetén nem találunk jelentős eltérést az egyes korosztályok között, tehát **a fiatalok nem érdeklődnek jobban a modern művészet iránt, mint az idősebbek** (holott a színháznál jóval fogékonyabbak az alternatív, kísérleti műfajokra, mint az idősebbek). Kérdéses, hogy idősödven e korosztály „megéri-e” a klasszikus művészetre, esetleg a modern művészetek felé orientálódik, vagy – ami valószínűbb, még inkább elfordul a képzőművészettől. További kutatás tárgya lehetne, hogy a modern művészeti kiállítások miért nem vonzzák jobban a fiatalokat. Lehetséges, hogy a hozzájuk közelebb álló formák, médiumok (graffiti, multimédiás alkotások stb.) bemutatásával fel lehetne kelteni érdeklődésüket. Erre utal az is, hogy **a fiatalok leginkább a fotókiállítások iránt érdeklődnek** (57–60%). Figyelemreméltó, hogy **a régészeti, helytörténeti, történelmi témájú kiállítások a fiatalok körében is népszerűek**; ebben valószínűleg jelentős szerepet játszanak a helytörténeti, honismereti szakkörök. **A népművészeti, néprajzi kiállítások viszont fele annyi érdeklődőt vonzanak a tinédzserek közül, mint a 60–70 éves korosztályból** (27% ill. 57%).

A Budapesten és a megyeszékhelyeken élők valamennyi korcsoportban jobban érdeklődnek a klasszikus művészet, a fotó, a régészet és a természettudomány iránt, mint a kisebb településeken élők. Ez a különbség a korral nő, tehát az 50–70 éveseket ízlését jobban befolyásolja lakóhelyük, mint a fiatalokét.

Az iskolai végzettség szintén jelentős szerepet játszik: **szinte az összes téma iránt jóval többen érdeklődnek a diplomások, mint az alacsonyabb végzettségűek közül. A legnagyobb, több mint kétszeres eltérés a klasszikus művészetnél mutatkozik**, de a modern művészet, a fotó és a műszaki kiállítások esetén szintén jelentős (1,6–1,8-szoros).

A legkisebb eltérést a népművészetnél találjuk: ez arra utal, hogy ez a művészeti ág a legbefogadhatóbb az alacsonyabb végzettségűek számára. Az iparművészeti, bútór-, szőnyeg- és egyéb érdekes tárgyak tematika esetén is viszonylag kicsi a végzettség szerepe; a meghatározás valószínűleg túlságosan bő volt, ide a megkérdezettek a Zsolnay kerámiáktól a plüssmedve-kiállításig mindent beleérthettek.

A lakóhelyet nézve aránylag kisebb különbségeket találunk: **a klasszikus és a modern művészeti kiállítások a nagyvárosi lakosokat, a népművészeti, néprajzi kiállítások pedig a kisebb településeken élőket érdeklik.** Utóbbi csoport számára e kiállítások a helyi, esetleg nemzetiségi értékek, identitás megtestesítői lehetnek. *(Lásd a 18. táblát)*

A lakóhely és az iskolai végzettség szerinti különbségeket együttesen vizsgálva arra kapunk választ, hogy az azonos végzettségűek érdeklődését mennyire befolyásolja az, hogy hol élnek. A modern és a klasszikus művészet iránti érdeklődés a középfokú végzettségűeken belül a budapestiek és a megyeszékhelyeken élők körében magasabb, mint a vidéken élőkénél, míg az alapfokú végzettségűek és a diplomások között nem mutatkozik eltérés e szempontból. Érdekes, hogy **a műszaki, technikátörténeti kiállítások iránt a városokban és községekben élő alap- és középfokú végzettségűek nagyobb arányban érdeklődnek, mint a diplomások.** (A falusi értelmiség nagy részét valószínűleg a tanítónők teszik ki, akikre kevésbé jellemző a műszaki érdeklődés). **A népművészet iránt minden végzettségi csoportban jobban érdeklődnek a kisebb településeken élők, e különbség az alapfokú végzettségűeknél a legkisebb és a diplomások körében a legnagyobb.** A kisebb településeken élő érettségizettek megelőzik e tekintetben a nagyvárosi diplomásokat, s

hasznos a helyzet az alapfokú végzettségűek-érettségizettek viszonylatában is. (M7. tábla)

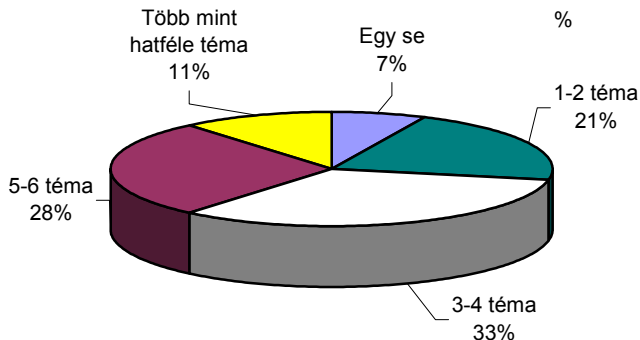
A valamilyen művészettel kapcsolatos hobbi és az egyes kiállítási témák preferenciája között csak gyenge összefüggést találtunk: a hobbival rendelkezők kissé jobban érdeklődnek a művészeti kiállítások iránt. Feltehető, hogy az adott művészeti ágat űzők inkább csak a saját témájukba vágó kiállítások iránt érdeklődnek (pl. kézművesek az iparművészeti kiállítások iránt).

Összességében véve az iskolai végzettség befolyásolta a legjobban az egyes témák iránti érdeklődést, ezt követően pedig a kor és a nem. A jövedelem és a lakóhely kevésbé differenciál e szempontból.

Az érdeklődési kör szélessége

Azok közül, akik az utóbbi 12 hónapban legalább egyszer jártak kiállításon, 7%-ot egyetlen műfaj sem érdekel, 21%-ot egy-két műfaj, 33%-ot 3-4, 28%-ot 5-6, 11%-ukat pedig hatnál több műfaj is vonzza. A legerőteljesebben az iskolai végzettség befolyásolja az érdeklődési kör szélességét: míg a diplomások „repertoárja” négy-öt (4,6), addig az alapfokú végzettségűeké csak 3 (3,1) műfajra terjed ki.

11. ábra. Hány féle kiállítási téma érdekli?
(azok körében, akik jártak az utóbbi 12 hónapban kiállításon)

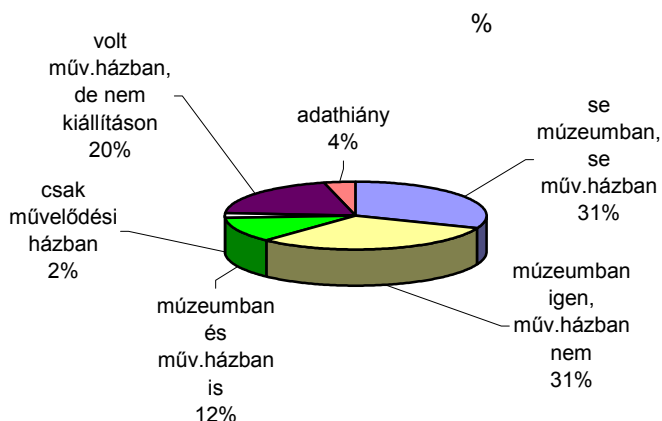
Kiállítás-látogatási szokások

Mivel nemcsak a múzeumokban, hanem más helyeken (művelődési házak, galériák, iskolák, stb.) is szoktak kiállítást rendezni, ezért külön megvizsgáltuk, mekkora a legelterjedtebb kulturális intézmény, a művelődési ház szerepe a kiállítások terén.

Az összes megkérdezett 31%-a nem járt se múzeumban, se művelődési házban az elmúlt 12 hónapban, másik 31%-uk csak múzeumban, de művelődési házban nem, 12% járt múzeumban és művelődési ház kiállításán is, és csak 2% volt olyan, aki bár meglátogatott valamilyen művelődési ház által rendezett kiállítást, de múzeumban nem járt. További 20%-ot tettek ki azok, akik jártak művelődési házban, de nem kiállításon. Tehát akik művelődési házban láttak valamilyen kiállítást, azok túlnyomó része múzeumban is járt, míg visszafele ez már nem igaz.

Akik mindkét intézménytípusban megnézték valamilyen kiállítást, azok körében az átlagosnál jóval magasabb volt a tanulók, a tinédzserek és a nagyobb településeken élők aránya. A tanulók esetén emögött valószínűleg a szervezett iskolai múzeum- és művelődési ház látogatások állnak.

12. ábra. Hol volt kiállításon a legutóbbi 12 hónapban?
(összes megkérdezett, $N = 3400$)

Azt vizsgálva, hogy akik az elmúlt 12 hónapban jártak valamilyen kiállításon, azok itthon vagy külföldön tették ezt, azt az eredményt kaptuk, hogy a túlnyomó többség (84%) csak belföldön, 12% pedig bel- és külföldön egyaránt felkeresett valamilyen kiállítást. A kiállítást csupán külföldön látogatók aránya mindössze 2% volt (a kis elemszám miatt az utóbbi két csoportot a továbbiakban együtt fogjuk kezelni).

A kiállítást külföldön is felkeresők aránya huszonöt-ször akkora volt a diplomások, mint az alapfokú végzettségűek körében. Ez a hatalmas különbség elsősorban arra vezethető vissza, hogy diplomások közül sokkal többen tudnak egyáltalán külföldre utazni. Ehhez hozzájárul még az eltérő érdeklődés is: ha kijut diplomás és egy alapfokú végzettségű külföldre, előbbi nagyobb eséllyel választ valamilyen kulturális programot, míg az utóbbi feltehetően a passzív pihenés mellett dönt, esetleg eleve bevásárolni megy. A magasabb jövedelműek és a nagyobb településeken élők szintén előnyösebb helyzetben vannak az

utazás szempontjából, de a különbségek e csoportok között már „csupán” 2–4-szeresek. (Lásd a 20. táblát)

A következő kérdésünk arra vonatkozott, hogy a megkérdezett általában csak nyaraláskor szokott kiállításokat látogatni, vagy ezekre egész évben odafigyel, és elmegy, vagy csak a kiemelkedően fontosakat keresi fel. Azok aránya, akik folyamatosan figyelik a kiállításokat, s az őket érdeklőket fel is keresik, 28%-ot, a kiállításokat a nyaralásokra korlátozók 36%-ot, a csak a fontos kiállításokat látogatók pedig 31%-ot tettek ki. **A kiállítás-látogatás egyharmaduknak épül be a mindennapjaiba, a nagy többség számára egy ritka, kivételes eseménynek számít.** Első pillanatra meglepő az, hogy a magasabb végzettségűek és jövedelműek körében az átlagot meghaladó a múzeumot csak nyaraláskor látók aránya, de ok azok, akik egyáltalán szoktak menni nyaralni. A kisebb településeken élők körében jóval többen mennek múzeumba nyaraláskor, mint a budapestiek, aminek oka az lehet, hogy lakóhelyükön vagy annak környékén erre nem sok lehetőségük van. A kiállításokat egész évben figyelők-látogatók aránya a korral és az iskolai végzettséggel no, de még a diplomások körében is csupán 39%-ot tesz ki. A csak a legfontosabb kiállításokat látogatók körében az alacsonyabb végzettségűek, a fiatalok és a budapestiek felülreprezentáltak.

Megvizsgáltuk azt is, hogy egy-egy kiemelkedő kiállítás kedvéért mennyire hajlandóak az emberek lakóhelyüktől távolabb is elutazni. A kiállítás látogatók 7%-ával fordult elő többször, hogy felkerekedtek egy kiállítás kedvéért, 27%-ukkal egyszer-kétszer, majdnem kétharmadukkal pedig egyszer sem. A legmozgékonyabbnak a középkorúak, a magasabb végzettséggel és jövedelemmel rendelkezők és a kisebb településeken élők bizonyultak.

Utóbbiaknál ez arra vezethető vissza, hogy lakóhelyükön nem, vagy csak igen szűk kínálatot tudnának elérni.

Értékválasztás és témapreferencia

Azt vizsgálva, hogy fontosnak tartott értékek hogyan befolyásolják az egyes kiállítás típusok iránti preferenciákat, azt tapasztalhatjuk, hogy minél inkább fontosnak tartja valaki a kultúrát, annál inkább érdeklí szinte mindenféle kiállítás. Kivételt csak a műszaki, technikátörténeti kiállítások jelentenek. A színházhoz hasonlóan itt is a klasszikus művészet iránti érdeklődéssel legerősebb a kultúra mint érték kapcsolata.

A politika, a közélet iránti érdeklődés erős összefüggést mutatott valamennyi témával. A legerősebb kapcsolatokat a klasszikus művészeti, a régészeti, helytörténeti, valamint a természettudományos kiállítások esetén tapasztaltuk, a (relatív) leggyengébbeket pedig a műszakinál és az iparművészetinél.

Minél fontosabb valaki számára a vallás, annál jobban fog érdeklődni a népművészet, a néprajz, a klasszikus- és az iparművészet, s annál kevésbé a műszaki témák iránt.

A munka, a hivatás mint érték a legtöbb műfajjal erős pozitív kapcsolatot mutat, ez alól csak a fotó és a modern művészet jelent kivételt. A fotó-kiállítások kedveltsége inkább a szabadidő és a barátok fontosságával függ össze (a fotózás mint a szabadidővel, nyaralással kapcsolatos tevékenység a hedonisztikus értékrendhez kötődhet).

Minél fontosabb valaki számára a pénz, annál inkább elutasít minden témát. Csupán a műszaki, technikátörténeti és a népművészeti kiállítások jelentenek kivételt: ezek kedveltsége és a pénz fontossága nem mutat szignifikáns összefüggést. Itt is szeretnénk hangsúlyozni azt, hogy a pénz nem azoknak fontos, akiknek sok, hanem akiknek kevés van belőle.

A népművészet iránt viszont az átlagosnál jobban érdeklődnek a kisebb településeken élők, akik alacsonyabb

jövedelmük miatt fontosabbnak ítélik a pénzt. Hasonló a magyarázat a műszaki, technikatörténeti kiállításoknál: a legnagyobb érdeklődést a szakmunkásképzőt végzett, illetve érettségizett férfiak, nem pedig a magasabb jövedelmű diplomások mutatták a téma iránt.

A színházi műfajokhoz hasonlóan az egyes kiállítási témák iránti érdeklődés is jól magyarázható az anyagi-szellemi, illetve a konzervatív-liberális értékválasztásokkal. A népművészet és a klasszikus művészet a konzervatív-szellemi, a modern művészet és a fotó a liberális-szellemi, míg a műszaki témák az anyagi értékeket vallók körében a legnépszerűbbek.

Művészeti tevékenységek, hobbik

A kulturális eseményeken való passzív részvétel mellett vizsgáltuk az aktív kulturális tevékenységet is. Utóbbi jelentősége nemcsak önmagában rejlik, hanem kihat a passzív részvételre is: feltételezhető, hogy ha valaki elkezd valamilyen művészeti tevékenységet űzni, akkor az adott művészetet megismerve jobban képes annak teljesítményét élvezni.

A 14–70 évesek 28%-a űz valamilyen művészeti tevékenységet, akár szervezett formában, akár magában. A fenti aránynál nem vettük figyelembe azokat, akik nem szervezett formában fotóznak vagy videóznak, mivel feltételezésünk szerint legnagyobb részük csupán családi fotókat szokott készíteni, a rendszeresség és az önképzés igénye nélkül (velük együtt a hobbival rendelkezők aránya 42%-ot tesz ki).

A hobbival rendelkezők aránya a kor előrehaladtával erősen csökken; a 60–70 évesek körében arányuk alig több mint negyede a tinédzsereknél tapasztalhatónak. Ez a

tendencia megfelel a más aktív szabadidő-eltöltési lehetőségeknél tapasztaltaknak: minél idősebb valaki, annál inkább a passzív, otthonülő szabadidő-eltöltési formákat preferálja. A végzettség szintén erősen differenciál: a diplomások közül majdnem négyszer annyian folytatnak szabadidejükben valamilyen művészeti tevékenységet, mint az alapfokú végzettségűeknél. A jövedelem szerinti különbségek szintén jelentősek, majdnem kétszeresek.

Szervezett formában a 14–70 évesek 12%-a végez valamilyen művészeti tevékenységet (arányukba a fotózókat és a videózókat is belevettük). A szakkörök, tanfolyamok keretében végzett hobbi esetében még erősebb a kor szerepe; míg a hobbit bármilyen formában folytató 14–17 évesek 65%-a, addig a 60–70 évesek csupán 43%-a üzi szervezett keretek közt hobbiját. Ez arra vezethető vissza, hogy a szervezett forma megköveteli a személyes ottlétet, s minél idősebb valaki, annál nehezebben mozdul ki otthonról. A diplomásoknál szintén magasabb a hobbijukat szervezeten üzők aránya a valamilyen művészeti tevékenységet folytatók között, mint az alapfokú végzettségűeknél (39% vs. 27%). Ez azt jelenti, hogy az idősek és az alacsonyabb végzettségűek közül többen kényszerülnek hasonló érdeklődésű társak és szakmai segítség, irányítás nélkül folytatni hobbijukat. A kistérségeken lakók között viszont a diplomások alacsonyabb aránya ellenére kissé nagyobb a szervezett formában tevékenykedők aránya, mint budapestieknél (48% vs. 42%), ami abból adódik, hogy olyan közösségi műfajokat üznek, mint pl. a kórusban éneklés, vagy néptáncsoportban szereplés.

21. tábla. A valamilyen hobbit általában/szervezeten üzők szocio-demográfiai megoszlása (%)

	Van hobbij (fotózás,	Szervezeten üz
--	----------------------	----------------

	videózás nélkül)	valamilyen hobbit
Nem		
férfi	26	12
no	29	13
Kor		
14–17 éves	54	35
18–29 éves	36	17
30–39 éves	30	10
40–49 éves	21	7
50–59 éves	20	8
60–70 éves	14	6
Iskolai végzettség		
8 ált.	11	3
szakmunkás	23	7
érettségi	30	13
felsőfokú	41	16
tanuló	57	35
Háztartás jövedelme		
90 ezer alatt	20	8
91–150 ezer	27	10
150 ezer felett	38	15
Lakóhely		
község	23	11
város	25	10
megyeszékhely	36	16
Budapest	33	14
Összesen	28	12

22. tábla. A valamilyen hobbit általában/szervezetten
űzők – egyenlőtlenségi indexek

	Van hobbija (leszámítva a fotózást, videózást)	Szervezetten űz valamilyen hobbit
no/férfi	1,12	1,08
14–18 éves / 60–70 éves	3,86	5,83
felsőfokú / 8 általános	3,73	5,33
150 eFt felett / 90 eFt	1,90	1,88

alatt		
Budapest / község	1,43	1,27

Mely művészeti tevékenységeket űzik?

A legnépszerűbbnek a tánc (társastánc, néptánc) (7%–7%), a különböző képzőművészeti (6%) és kézműves tevékenységek (6%) bizonyultak.

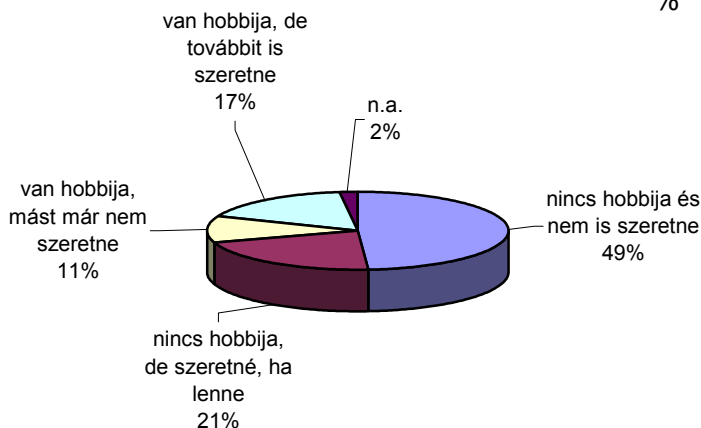
A szervezett tevékenységeknél igen alacsony az említések aránya, összegezve azt lehet kijelenteni, hogy ez a forma inkább a csoportos műfajokra (kórus, néptáncsoport, zenélés) jellemző. (14. ábra)

Szeretne-e valamilyen hobbit folytatni?

A 14–70 évesek 38%-a szeretne valamilyen hobbit folytatni. Együtt vizsgálva azt, hogy a megkérdezettnek van-e már hobbija és szeretne-e valamilyen hobbit űzni, azt az eredményt kaptuk, hogy **49% passzív: nincs hobbija, de nem is szeretne, további 21%-nak szintén nincs hobbija, de vágyik rá, 11%-nak van valamilyen hobbija, s az elég is neki, 17% pedig annyira aktív, hogy a jelenlegi hobbija mellett még mást is szívesen csinálna.**

15. ábra. Van-e hobbi/van-e olyan hobbi, amelyet szívesen végezne?

(összes megkérdezett, $N = 3400$)

A „passzívak” aránya a kor előrehaladtával erősen nő, majdnem háromszor annyi idős tartozik ide, mint tinédzser. A végzettség szerepe szintén jelentős, de itt már „csak” kétszeres az eltérés az alapfokú végzettségűek „javára”. A jelenleg hobbival nem rendelkező, de arra vágyó csoportnál nem lehet kiemelni semmilyen szocio-demográfiai jellegzetességet. Azoknál, akiknek van hobbijuk, majdnem háromszor akkora a diplomások aránya, mint az alapfokú végzettségűeké, s átlagon felüli a fiatalok aránya is. E csoporton belül a további hobbiira vágyóknál különösen nagyok, négy–ötszöröse az eltérések a fiatalok és a diplomások javára.

A kulturális aktivitás és a hobbitevékenységek összefüggései

A bármilyen művészeti tevékenységet végzők kulturális fogyasztása szignifikánsan nagyobb, mint a semmilyen művészeti jellegű hobbival nem rendelkezőké. Ezt az

összefüggést nem befolyásolja, hogy a hobbit szervezett keretek közt folytatja vagy sem.

A hobbikhoz való viszonyt és a kulturális fogyasztást együtt nézve látszik, hogy azok, akik a jelenlegi hobbijuk mellé továbbiakat is szeretnének, a hagyományos kultúra terén három és félszer, a tömegkultúra terén pedig háromszor akkora aktivitást fejtenek ki, mint a passzívak (hobbival nem rendelkezők, azt elutasítók). A jelenleg hobbival nem rendelkezők, de arra vágyók házon kívüli kulturális fogyasztásukat tekintve jóval közelebb állnak a passzívak csoportjához, mint a jelenlegi hobbijukkal beérőkhöz. Ez arra utalhat, hogy nagy részük számára a hobbi inkább egy szép álom, mint megvalósulásra esélyes terv, egyrészt általános aktivitásuk alacsonyabb szintje, másrészt kisebb kulturális tokéjük miatt.

25. tábla. Kulturális fogyasztás
a hobbihoz való viszony szerint – átlagok

	Hagyomá- nyos kul- túra*	Tömeg- kultúra**	Házon kívüli kultúra összesen***
Van-e hobbija			
nincs	2,17	2,36	4,52
van	6,49	5,67	12,16
Szervezetten űz-e valamilyen hobbit			
nem	2,72	2,73	5,45
igen	7,99	7,20	15,19
Van-e hobbija, ill. szeretne-e?			
nincs és nem is szeretne	2,03	2,02	4,05
nincs, de szeretne	2,55	2,98	5,53
van, de továbbit nem szeretne	5,55	5,15	10,70
van és továbbit is szeretne	7,07	6,04	13,11
Szeretne-e valamilyen hobbit?			
nem	2,65	2,57	5,23
igen	4,56	4,34	8,90
Összesen	3,36	3,27	6,63

*Hány színházi előadáson, hangversenyen és kiállításon volt az elmúlt 12 hónapban összesen

**Hány popkoncerten, mozielőadáson volt az elmúlt 12 hónapban összesen

***Hány színházi előadáson, hangversenyen, kiállításon, popkoncerten, mozielőadáson volt az elmúlt 12 hónapban összesen

Milyen művészeti tevékenységet szeretnének folytatni?

A legtöbben néptáncot szeretnének tanulni (magyar vagy egyéb) vagy általában táncolni szeretnének járni (12%, ill. 8%), ezt a filmezés, videózás, majd a zenélés követi (5%). *(Lásd a 16. ábrát)* Az alacsony elemszámok miatt csak a néptáncnál néztük meg, kik szeretnék tanulni: a 30 év feletti korosztály 12–16%-a, míg a 30 év alattiaknál csak 8–9% foglalkozna ezzel szívesen.

Mi akadályozza meg abban, hogy a kívánt hobbit folytassa?

Azoknál, akik azt válaszolták, hogy szeretnének valamilyen hobbit folytatni, de ezt nem tudják megtenni, rákérdeztünk arra, hogy egyes (előre megadott) tényezők mekkora szerepet játszanak ebben.

A legtöbben az időhiányra hivatkoztak (60%), valamint arra, hogy nincs elég energiájuk (36%), nincs megfelelő szakkör a közelben (34%), illetve nincs elég pénzük (31%).

Az időhiány elsősorban az aktív korúaknál fordult elő. A 60–70 évesek fele panaszkodott arra, hogy amiatt nem tud valamilyen tevékenységbe belekezdeni, mert kevés az ereje, energiája, a tinédzsereknél ez a válasz csak fele ekkora arányban fordult elő. A pénz és a megfelelő eszközök hiánya nem meglepő módon az alacsony jövedelműek és végzettségűek, a megfelelő szakkör hiánya pedig a fiatalok és a kisebb településeken élők számára jelent problémát. Majdnem kétszer annyi no említette azt, hogy egyedül nem tud elmenni a szakkörre, ez talán nem annyira a félénkségnek, hanem annak tudható be, hogy többen szeretnének közülük táncolni menni.

Közösségi részvétel

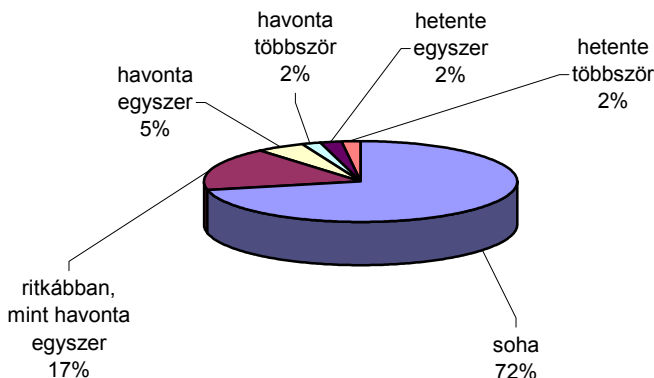
A társadalom tagjainak a kulturális életben való aktív és passzív részvételének mértéke túlmutat önmagán; nemcsak a kulturális értékek, a művészetek, a tudomány iránti érdeklődés fokát mutatja, hanem kifejezi a társadalom tagjainak integráltságát is. Aki rész vesz a kulturális életben, az több szálon kötődő, aktívabb tagja a társadalomnak, mint aki távol marad a kulturális programoktól. Ez olyannyira igaz, hogy amikor azt is megvizsgáltuk, hogy mennyire vesznek részt az emberek különböző, nem okvetlenül kulturális egyesületek, klubok, szakmai szervezetek munkájában, életében, akkor is arra az eredményre jutottunk, hogy a kulturálisan aktív egyének nagyobb eséllyel vesznek részt bármilyen szervezeti, közösségi életben is.

A közösségi életben való részvételt egyrészt az egyének bármilyen szervezeti (szakmai klubok, társaságok, egyesületek, szakkörök, pártok stb.) tagságának pusztán tényével, másrészt az ezek munkájában való részvétel gyakoriságával mértük.

Az eredmények azt mutatják, hogy a 14–70 évesek háromnegyede egyáltalán nem vesz részt semmilyen közösségi, szervezeti eseményen, 17%-a ritkán, nem havi rendszerességgel, és 11% heti/havi rendszerességgel résztvevők aránya.

17. ábra. Milyen gyakran vesz részt szakmai klubok, társaságok, egyesületek rendezvényein vagy veszi igénybe azok szolgáltatásait?

Bázis: összes megkérdezett

Ahogy már Utasi Ágnes is „A bizalom hálója” c. könyvében leírta⁶, **minél több erőforrással rendelkezik valaki, annál jobban képes részt venni a társadalmi integrációban, mivel a társadalmi cserekapcsolatokban akkor képes megfelelően viszonzni a kapott erőforrásokat.** Ennek megfelelően a szakmai klubok, társaságok, egyesületek rendezvényein gyakrabban vesznek részt, illetve veszik igénybe szolgáltatásaikat a nagyobb kulturális és gazdasági tőkével rendelkezők. A szervezeti életben való részvételnél is a végzettség szerepe a meghatározó, erősebb, mint a jövedelmi helyzeté. Fontos megjegyeznünk azonban, hogy itt bármiféle szervezetről szó lehetett, egyes szervezeteknél, szervezet-típusoknál a hozzáférést jobban befolyásolhatja a jövedelmi helyzet. A fiatalok az átlagosnál és az idősebbeknél gyakrabban vesznek részt bármilyen szervezet rendezvényén,

⁶Utasi Ágnes: A bizalom hálója, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002.

veszik igénybe szolgáltatásait. A településnagyság nem differenciált e szempontból, a községekben élők hasonlóan gyakran vesznek részt ilyen eseményeken, mint a fővárosiak (nem feledkezhetünk meg viszont arról, hogy mind a szervezetek, mind az események jellege teljesen eltérő lehet a különböző településtípusokon).

A megkérdezettek 20%-a volt tagja bármilyen szervezetnek. Mivel az egyes válaszkategóriák határai bizonytalanok, egymást átfedők voltak, ezért csak a tagság meglétére/nemlétére vonatkozóan tudtunk információt gyűjteni, a szervezet jellegéről nem (ld. a kör, klub, egyesület, stb. elhatárolásának problémáit). A szervezeti tagságnál szintén a társadalmi státusz: a végzettség és a jövedelem szerepe volt a legjelentősebb. Míg a részvételnél nem mutatkozott jelentős különbség a két nem között, addig a formális tagság jóval nagyobb arányban fordul elő a férfiak között (24% vs 16%).

A tagság azonban sok esetben nem jelent tényleges szervezeti aktivitást: a tagok 23%-a nem vesz részt semmilyen szervezet rendezvényein, s nem veszi igénybe szolgáltatásaikat sem.

28. tábla. Közösségi részvétel és szervezeti tagság
az egyes szocio-demográfiai csoportokban (%)
(az összes megkérdezett körében)

	Milyen gyakran vesz részt szakmai klubok, társaságok, egyesületek rendezvényein, veszi igénybe szolgáltatásaikat			Tagja valamilyen szervezetnek
	Soha	Ritkábban mint havonta	Legalább havonta egyszer	
Nem				
férfi	69	18	12	24
no	73	16	10	16
Kor				
14–17 éves	64	18	18	31
18–29 éves	68	19	13	20
30–39 éves	70	18	11	19
40–49 éves	72	18	9	18
50–59 éves	75	15	9	19
60–70 éves	79	10	10	19
Iskolai végzettség				
8 ált.	86	9	5	11
szakmunkás- képző	74	18	7	14
érettségi	68	18	13	21
felsőfokú	51	28	20	36
tanuló	60	19	20	33
Háztartás jövedelme				
90 ezer alatt	79	13	7	13
91–150 ezer	70	19	10	18
150 ezer felett	59	21	19	30
Lakóhely				
község	72	18	10	19
város	74	14	11	20
megyeszékhely	64	22	12	22
Budapest	74	12	13	20
Összesen	72	17	11	20

29. tábla. Közösségi részvétel és szervezeti tagság
az egyes szocio-demográfiai csoportokban
— egyenlőtlenségi indexek

	Milyen gyakran vesz részt szakmai klubok, társaságok, egyesületek rendezvényein, veszi igénybe szolgáltatásaikat			Tagja valamilyen szervezetnek
	Soha	Ritkábban mint havonta	Legalább havonta egyszer	
Nem				
no/férfi	1,06	0,91	0,78	0,65
14–18 éves/60–70 éves	0,80	0,57	1,77	1,63
felsőfokú / 8 általános	0,61	3,21	3,85	3,31
150 eFt felett / 90 eFt alatt	0,74	1,63	2,70	2,22
Budapest / község	1,05	0,64	1,33	1,09

A házon kívüli kulturális fogyasztás és a közösségi részvétel összefüggését elemezve azt az eredményt kapjuk, hogy – akárcsak a hobbi esetén — a közösségi aktivitás és a kulturális fogyasztás között kölcsönhatás van, aki aktív a közösségi életben, az a kulturális fogyasztásban is aktívabban vesz részt és fordítva. A közösségi részvétel gyakorisága jobban differenciál, mint a tagság pusztá ténye.

Összefoglaló: főbb megállapítások és következtetések

- A vizsgált kultúra közvetítő intézmények, események közül **a kiállításoknak és a moziknak van a legnagyobb közönsége, a népesség 40–45%-a megfordul ezeken a helyeken egy év során legalább egyszer. A színházak és a könnyűzenei koncertek a lakosság kb. egyharmadát érdeklik, 28–33%-uk volt színházban vagy könnyűzenei koncerten a 2003-ban. Legkevesebben a komolyzenei hangversenyek iránt érdeklődnek, csak minden tizedik ember megy el valamilyen hangversenyre egy év során.**
- **A múzeumok, galériák kiállításaira 3.3 millió ember látogat el, akiknek egyharmada, 1 millió ember, a rendszeres kiállítás látogató.**
- **A moziba járó közönség száma 3 millió, akiknek fele, 1,5 millió ember, rendszeres moziba járó.**
- **A színházak teljes közönség nagysága 2.5 millió ember, akiknek egynegyede, hozzávetőlegesen 600 ezer fő tekinthető rendszeresen színházba járónak.**
- **A könnyűzenei koncertek teljes közönsége 2 millió ember, közülük minden ötödik, 400 ezer fő, a rendszeres koncertjáró.**
- **A komolyzenei programok teljes közönsége 800 ezer fő körüli, közülük 150 ezer ember a rendszeres hangverseny látogató.**
- **A kulturális életben legaktívabban a diplomások és a fiatalok vesznek részt.**
- **A nagyobb települések lakói nagyobb arányban, és gyakrabban is járnak a hagyományos és a tömegkultúra intézményeibe, eseményeire, mint akik kisebb településeken élnek, de aki érdeklődik a különböző kulturális programok iránt, az anyagi és egyéb**

lehetőségeihez mérten, igyekszik lefaragni a lakóhely szülte hátrányos helyzetéből adódó különbségeket.

- A kulturális programoktól való **távolmaradásban anyagi okokra és az érdeklődés hiányára hivatkoztak a legtöbben.** A községekben élők hivatkoztak legnagyobb arányban az érdeklődés hiányára.
- **A kulturális intézmények megközelíthetősége a megyeszékhelyeken a legkedvezőbb,** mind a színházak, mind a hangversenytermek, mind a mozik a megyeszékhelyeken érhetőek el a legrövidebb idő, átlagosan 20–25 perc alatt.
- **Nem éri el a 10%-ot azok aránya, akik gyakrabban járnának színházba, vagy moziba, ha azok közelebb lennének lakóhelyükhöz.** A hangversenytermeknél ennél is alacsonyabb, legfeljebb 2–3 százalékpontos növekedést eredményezne a könnyebb elérhetőség.
- **Akik nem járnak otthonon kívüli kulturális eseményekre, azok többsége az otthon falai között sem fogyaszt kultúrát.**
- **A diplomások számára a legfontosabb a kultúra és a műveltség, az összes többi társadalmi csoport számára jóval fontosabb a szórakozás, mint a kultúra.**
- A magasabb végzettségűek több műfajban képesek kedvüket lelteni mint a képzetlenebbek. Jobban kedvelik a komoly, klasszikus műfajokat, de az új, kísérleti, modern műfajokra is sokkal fogékonyabbak.
- A hagyományos, klasszikus műfajokat inkább az idősebbek kedvelik, a fiatalok körében relatíve népszerűbbek a modern műfajok. Míg az alternatív, kísérleti színház jobban vonzza a fiatalokat, mint az idősebbeket, addig erre a modern képzőművészeti kiállítások nem képesek. A fotókiállítások népszerűsége viszont arra enged következtetni, hogy a fiatal érdeklődést a hozzájuk közelebb álló médiumokkal, formákkal fel lehet keltetni.

Többoldalú elemzéssel bizonyítottuk, hogy **a mai magyar társadalomban a kulturális fogyasztásban fellelhető különbségeket alapvetően és legerősebben az iskolázottságbeni különbségek határozzák meg; minél iskolázottabb valaki, annál inkább igényli és annál gyakrabban részt is vesz a kulturális élet eseményeiben.** Ehhez képest kisebb jelentőségű a lakóhely⁷, vagy ebből adódóan a lakóhely kultúra közvetítő intézményektől való távolsága, és a jövedelmi helyzet is. Ezek ugyan fontos, de csak másodlagos akadályt jelentő tényezők. A kulturális fogyasztás mennyiségi oldalához hasonlóan a minőségi oldalt, az egyes műfajok, témák kedveltségét is legerősebben az iskolai végzettség befolyásolja.

A kultúra passzív befogadása mellett vizsgáltuk az aktív kulturális, művészeti tevékenységet is. Az aktivitás jelentősége nemcsak önmagában rejlik, hanem kihat a befogadásra is: minél inkább előrehalad valaki egy művészet gyakorlásában, annál inkább képes lesz annak teljesítményeit értékelni. Az aktivitás és a kulturális tőke kölcsönösen hat egymásra: a nagyobb tudás, a szélesebb látókör nagyobb aktivitást tesz lehetővé, s még további

⁷Mostani elemzésünkben kimaradtak a művelődési házak, mivel azok szerepét korábban, a sorozat első füzetében, már külön elemeztük. Azonban az eredményeket ez a hiány nem csorbítja. A művelődési házak szerepét vizsgálva ugyanis arra a következtetésre jutottunk, hogy bár a művelődési házakat a társadalmi és települési hierarchia alacsonyabb lépcsőin elhelyezkedők összességében nagyobb arányban látogatják, mint az itt vizsgált hagyományos és tömegkultúra intézményeit, eseményeit, azonban a művelődési házak rendezvényeinek típusától függően működik egy olyan szelekció, mely azt eredményezi, hogy a kulturális programok valamint a különböző ismereteket terjesztő tanfolyamok, szakkörök közönségében a képzetlenebbek, a szegényebbek jóval kisebb arányban vesznek részt, mint az iskolázottabbak és a jobb módúak. Fordított a helyzet, ha a művelődési házak mulatságait, báljait, a falunapokat vizsgáljuk, ekkor a képzetlenebb rétegek nagyobb részvételi arányával találkozunk.

érdeklődést szül. Az érdeklődés pedig motivációt jelenthet az önképzésre, a tanulásra. Ezért lenne különös jelentősége annak, hogy még az iskoláskorban minél többfajta művészeti ággal, stílussal megismerkedhessenek a gyerekek.

Mind a kulturális értékek befogadásának, mind teremtésének képessége szorosan összefügg a társadalmi integráció kérdésével: minél inkább részt vesz valaki a közösség életében, annál jobban képes annak értékeit befogadni és alakítani, és minél több a kulturális tokéje, annál jobban részt tud venni annak életében.

A kulturális fogyasztással kapcsolatos közbeszédben általában az anyagi nehézségeket, a magas jegyárakat hangsúlyozzák, és kisebb figyelem hárul az emberek értékrendjére, a kultúra iránti igény és érdeklődés hiányára. Ez félrevezető következtetésekhez vezethet; azt gondolhatnánk, hogy elég ad absurdum minden kulturális eseményt ingyenessé tenni (vagy másik oldalról, megvárni a társadalom anyagi helyzetének jelentős javulását) ahhoz, hogy mindenki, de legalábbis a többség kultúrafogyasztóvá váljon. A helyzet ennél rosszabb. Ingyenes hozzáférés esetén kétségtelenül növekedne valamelyest a kultúrafogyasztók aránya, de az ingyenesség önmagában nem növelné a kultúra iránt fogékonyak, érdeklődők arányát.

Maslow szerint az igényeknek hét szintje van:

1. fiziológiai szükségletek (éhség, szomjúság, szexuális vágyak, alvás stb.)
2. biztonsági szükségletek, biztonságban, veszélyektől (időjárás, háború, bűnözés, járványok, vadállatok stb.) mentesen élni,
3. szeretet szükséglet (másokhoz, közösséghez tartozni, befogadottnak lenni),
4. a megbecsülés szükséglete (teljesíteni, kompetensnek lenni, elnyerni mások tiszteletét, elismerését)
5. kognitív szükségletek (tudni, érteni, megismerni),
6. esztétikai szükségletek (szimmetria, rend, szépség),

7. önmegvalósítási szükségletek (önkiteljesítés, lehetőségek megvalósítása).

A kultúra iránti szükséglet az ötödik-hatodik szinten jelenik meg, tehát előbb az előző szinteken jelentkező igényeknek kell legalább részben kielégülniük ahhoz, hogy felmerüljön a kultúra iránti igény. Társadalmi szinten ez azt jelenti, hogy először az emberek létbiztonságának, anyagi körülményeinek kell javulnia ahhoz, hogy túlléphessenek a mindennapi megélhetésért folytatott küzdelmeiken és megteremtődjön legalább a lehetősége a kultúra fogyasztásának.

A lehetőség önmagában azonban még nem elég. Szükség van olyan képességekre, tudásra is, mely lehetővé teszi a kultúra befogadását, megszüli a kognitív szükségleteket. Lehetőség és igény szorosan együtt jár. Láttuk az adatokból, hogy bár a kulturális fogyasztásban alapvető a kulturális tőke, a tudás szerepe, a társadalmi környezetnek is van valamelyest hatása. A kulturális intézmények, programok bővülése hatással van a képzetlenebb rétegekre, hiszen adataink azt mutatták, hogy a nagyvárosok iskolázatlanabb lakói több kulturális eseményen vesznek részt, mint a kevesebb lehetőséget kínáló, kisebb településeken élő társaik. A szükséges adatok híján bizonyítani ugyan nem tudjuk, de feltételezzük, hogy ez nemcsak a programok nagyobb számával magyarázható, hanem avval is, hogy a nagyvárosokban több a kultúrával kapcsolatos információ, több a hozzá kapcsolódó reklám, a kulturális programokról szóló tudósítás mind a médiában, mind az emberek egymás közötti érintkezése során. Ezért különösen fontos mindazon eszközök intenzív használata, melyek a figyelmet a kultúra felé terelik. A kultúra fontosságának hangsúlyozásával, a róla való diskurzusnak a kiszélesítésével valamelyest csökkenthetők a tudás és a hozzáférés szülte egyenlőtlenségek.

A Nemzeti Kulturális Konceptió szerint, célunk a társadalmi integráció és a versenyképesség növelése. E célok felé a kulturális tőke növelésén keresztül vezet az út. Az iskolai végzettség társadalmi szintű emelése csak hosszútávon elképzelhető, azonban a kultúra értékének tudatosításával, az önképzés igényének és feltételeinek megteremtésével már rövidebb távon is elérhető némi javulás. Ebben a folyamatban a helyi szintekre, az önkormányzatokra meghatározó szerep hárul. Fontos annak felismerése, hogy a kultúra, a művészet közvetlenül vagy közvetve, áttételeken keresztül mind az egyénre, mind az egyént körülvevő szűkebb és tágabb közösségre, társadalomra pozitív hatással van, mert a művészetben, a kultúrában való aktív és passzív részvétel növeli az egyén

- önbizalmát és önbecsülését,
- kreativitását és gondolkodási készségét,
- a mentális és fizikai egészségét, jóllétét,
- tervező és szervező készségét,
- kommunikációs készségét,
- segíti iskolai előmenetelét,
- elhelyezkedési esélyét,

miközben

- regenerál
- csökkenti az agresszivitást
- csökkenti az elszigetelődést,
- enyhíti a szegénység hatását,
- társadalmi tokét hoz létre,
- fejleszti a közösségi szellemet, a közösséggel való azonosulást,
- erősíti a közösségeket és a társadalmi kohéziót,
- segíti más kultúrák megértését,
- növeli a toleranciát,
- előmozdítja a társadalmi fejlődést.

Dudás Katalin egy tanulmányában⁸ az egyes megyék gazdasági fejlettségét és a kultúrára fordított kiadásainak összefüggését elemezve kimutatta, hogy vannak olyan megyék, melyek a jelenlegi gazdasági fejlettségükhöz képest az elvárhatónál többet, és vannak, melyek kevesebbet költenek kultúrára. Bár adatai nem tették lehetővé a kultúrára többet fordító önkormányzatok motivációinak elemzését, joggal feltételezhetjük, hogy a motivációk között szerepel a kultúra mint közösség teremtő, életminőség javító, társadalmi integráció és versenyképesség növelő erejének felismerése. Az „előbb pénzt aztán kultúrát” merev szabálya tehát megtörhető.

⁸Dudás Katalin: Kísérlet a helyi önkormányzatok közművelődési és kulturális kiadásainak meghatározására, mérlegbeszámolójuk alapján In: Szín-Közösségi művelődés, 2005. 10/1. február